

tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

ZOOGDIER

jaargang 10 nr. 2 september 1999

**DE ROSSE VAN TEXEL
HABITATRICHTLIJN
DE PASSIE VAN ZOMER
HERINTRODUCTIES ZINVOL?**

Abonnement België en Luxemburg

Abonneren door overmaking van BF 450 op rekening 000-1486269-35 ten name van penningmeester VZZ te Arnhem (NL) onder vermelding 'Nieuw abonnement Zoogdier'.

Abonnement Nederland

Abonneren door overmaking van f 25 op postbank 203737 ten name van penningmeester VZZ te Arnhem onder vermelding 'Nieuw abonnement Zoogdier'.

Losse nummers

Losse nummers, inclusief porto BF 160 of f 8,00. Bestellen via een van bovengenoemde rekeningen.

Lidmaatschap VZZ

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming **VZZ**, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, 026-3705318 (NL). Lidmaatschap met de tijdschriften Lutra en Zoogdier f 55 of BF 1000 per jaar. Lidmaatschap met alleen Zoogdier f 40 of BF 720. Voor Nederland postbank 203737, voor België rekening 000-1486269-35.

Opzeggingen uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december, aan het VZZ-kantoor

Inlichtingen België:

03-3150533 (B)

Inlichtingen Nederland:

026-3705318 (NL)

Hoofredactie

Jaap Mulder, De Holle Bilt 17, 3732 HM De Bilt (NL), 030-2213471 (NL). E-mail: zoogdier@bigfoot.com

Redactie-adres België:

Dirk Criel, Zottegemstraat 2, 9688 Schorisse, 055-456610 (B)

Redactie

Riemke Bitter, Dirk Criel, Maurice La Haye, Alice Pillot, Stijn Vanacker, Koen Van Den Berge, Ludy Verheggen, Dennis Wansink

Vormgeving

Walter Lentjes

Medewerkers

Reinier Akkermans, Diny Basoski, Dick Klees, Inge Lemmen, Johan de Meester, Rollin Verlinde

Druk

HPC, Arnhem

Inhoud

Een nieuwe woelmuissoort op Texel	3
<i>Peter Twisk</i>	
Promotie voor het tellen van eekhoornnesten werkt!	8
<i>Vilmar Dijkstra</i>	
Vogel- en Habitatrichtlijn: naar een Europees netwerk van beschermde gebieden	11
<i>Marjke Drees</i>	
Een passie groot genoeg om vijf mensenlevens te vullen. Interview met Zomer Bruijn	16
<i>Monique Bestman</i>	
FORUM: Noordse woelmuis en boomkikker: rechtgeaarde ambassadeurs of corrupte ambtenaren?	21
<i>Rob Lenders</i>	
FORUM: Waarom Prikkebeen geen vissen vangt	24
<i>Piet Bergers</i>	
Rubrieken	
Waarnemingen	26
eikelmuis, waterspitsmuis	
Kortaf	27
Boekbespreking	30
Verenigingsnieuws	32

VERSTERKING GEVRAAGD

De redactie van ZOOGDIER zoekt nog enkele medewerkers (ook Vlaams!) die tijd en energie willen steken in dit blad.

Taken: 'werven' en bewerken van artikelen en korte bijdragen, ontplooiën van 'journalistieke' activiteiten, soms optreden als 'ghostwriter'. Vereiste kwaliteiten: enthousiasme, initiatief, enig taalgevoel, gevoel voor de kwaliteit van de zoogdierkundige aspecten van bijdragen. Ook een amateur-cartoonist is welkom. Bel met Jaap Mulder, 030-2213471 of 06-53861203.

Foto omslag: Zomer Bruijn (meervleermuis)

EEN NIEUWE WOELMUIS-SOORT OP TEXEL

Peter Twisk

Door hun isolement mogen zoogdierpopulaties op eilanden zich verheugen in een meer dan gemiddelde belangstelling van zoogdierliefhebbers. Over nieuwkomers op de Waddeneilanden, zoals de huisspitsmuis *Crocidura russula* op Schiermonnikoog en de aardmuis *Microtus agrestis* op Ameland, is naar verhouding dan ook veel bekend. De noordse woelmuis *Microtus oeconomus* was lange tijd de enige woelmuissoort op Texel. Na de komst van de aardmuis in de eerste helft van de jaren tachtig blijkt er nu een derde woelmuissoort voet aan de grond te hebben gekregen op Texel.

In maart 1999 bracht ik, samen met mijn vrouw, dochter en zwager, een korte vakantie door op Texel. Fietsend en wandelend besteedden we vooral aandacht aan vogels, waar dit eiland zich in deze tijd van het jaar goed voor leent. Tijdens een wandeling in de Staatsbossen, op 15 maart, hield mijn zwager plotseling stil. Toen ik vroeg wat er was, zei hij dat hij een muis zag.

Ik liep voorzichtig naar hem toe en zag inderdaad ook de muis. Het dier zat op zo'n vier meter van de weg en met mijn 8x20 kijkertje kon ik hem even goed bekijken: een rosse woelmuis *Clethrionomys glareolus*! Ik realiseerde mij direct het uitzonderlijke van de situatie, want dit was een soort die nog niet van Texel bekend was. De voor een woelmuis vrij spitse kop en de roodbruine rug, die geleidelijk overgaat in de zilverwitte buik, maakten het echter onmiskenbaar tot een rosse woelmuis.

Na de aardmuis heeft nu ook de rosse woelmuis op Texel voet aan de grond gekregen. Tekening Peter Twisk

Hoewel alles per schip moet worden aangevoerd, lukt het kleine zoogdieren van tijd tot tijd toch om de waddeneilanden te bereiken en er zich zelfs blijvend te vestigen. Foto Jaap Mulder

Ook het gedrag was mijns inziens typerend voor deze soort: het dier zat op een warme voorjaarsdag te zonnen tussen braamstruiken, dook even weg bij 'onraad' en kwam daarna al snel weer tevoorschijn.

Braakballen

Hoewel ik zeker wist een rosse woelmuis gezien te hebben, besepte ik dat bevestiging in de vorm van schedelresten uit braakballen hier wenselijk was. Daarmee zou ik een vergissing, en de uiterst kleine kans de enige rosse woelmuis van Texel gezien te hebben, kunnen uitsluiten. In de daarop volgende dagen heb ik op twee locaties, dicht bij de plaats waar we de muis gezien hadden, braakballen gezocht en gevonden. Op de eerste locatie, in een bosperceel direct naast heideveld 't Mientje, kon ik tien braakballen vinden op een plaats waar, te oordelen naar de omstandigheden, een veel groter aantal door anderen verzamelde braakballen hadden gelegen. Hier kwamen vier noordse woelmuizen, twee aardmuizen, twee bosmuizen *Apodemus sylvaticus* en twee vogels uit. Op de tweede locatie, in de Gortersmient, vond ik ruim twintig braakballen, waaruit ik twaalf noordse

woelmuizen, acht aardmuizen, acht bosmuizen, vijf dwergmuizen *Micromys minutus*, twee onbepaalde woelmuizen, twee vogels en inderdaad vier rosse woelmuizen haalde!

Onderzoek provincie

Na de vakantie op Texel nam ik contact op met Kees Kapteijn, die werkzaam is bij de provincie Noord-Holland en het onderzoek voor een provinciale zoogdieratlas coördineert. Hij kon mij vertellen dat de rosse woelmuis inderdaad nog niet op Texel was vastgesteld, en dat ik mij bezondigd had aan 'wild pluizen'. Voor de Noordhollandse Zoogdierstudiegroep (Nozos) worden op Texel braakballen verzameld door een lokale vogelwerkgroep. Het daadwerkelijk bij de Nozos bezorgen van die braakballen was echter gestagneerd, waardoor er geen recente gegevens beschikbaar waren. Hij vertelde mij ook dat in 1995 door de provincie Noord-Holland een uitgebreide inventarisatie op Texel was uitgevoerd. Kort daarna stuurde hij mij het verslag daarvan toe (besproken in Zoogdier 7(4), blz 36).

Het blijkt dat Texel voor wat betreft kleine zoogdieren nu een van de best onderzochte gebieden in Nederland is. Op maar liefst 329 locaties, verspreid over het eiland, zijn met behulp van inloopvallen 3289 vangsten gedaan van 1526 muizen. Ter aanvulling werden op

verschillende plaatsen braakballen verzameld en daarna uitgeplozen. Ook in de Staatsbossen zijn op verschillende locaties vallen geplaatst en braakballen verzameld, maar werd geen rosse woelmuis gevangen of uitgeplozen. Het gaat klaarblijkelijk om een recente introductie.

Aardmuis

Naast de afwezigheid van de rosse woelmuis geeft deze uitgebreide inventarisatie ook een beeld van de situatie rond de aardmuis. Samengevat is over de komst en uitbreiding van deze soort op Texel tot nu toe het volgende bekend (zie kaart 1). In 1985 werd uit een braakbal, vermoedelijk afkomstig van de Gortersmient, een schedel van een aardmuis gehaald (Lange, 1986). In de drie daarop volgende jaren werden uit braakballen van de Gortersmient respectievelijk vijf, achttien en vier schedels van aardmuizen gehaald (Lange & Twisk, 1988). In 1989 werd, dicht bij de Gortersmient, door Manfred Weisz een aardmuis gevangen. In 1990 werden, bij een gericht onderzoek, op drie locaties in totaal veertien aardmuizen gevangen (van Apeldoorn et al., 1991). Bij het uit-

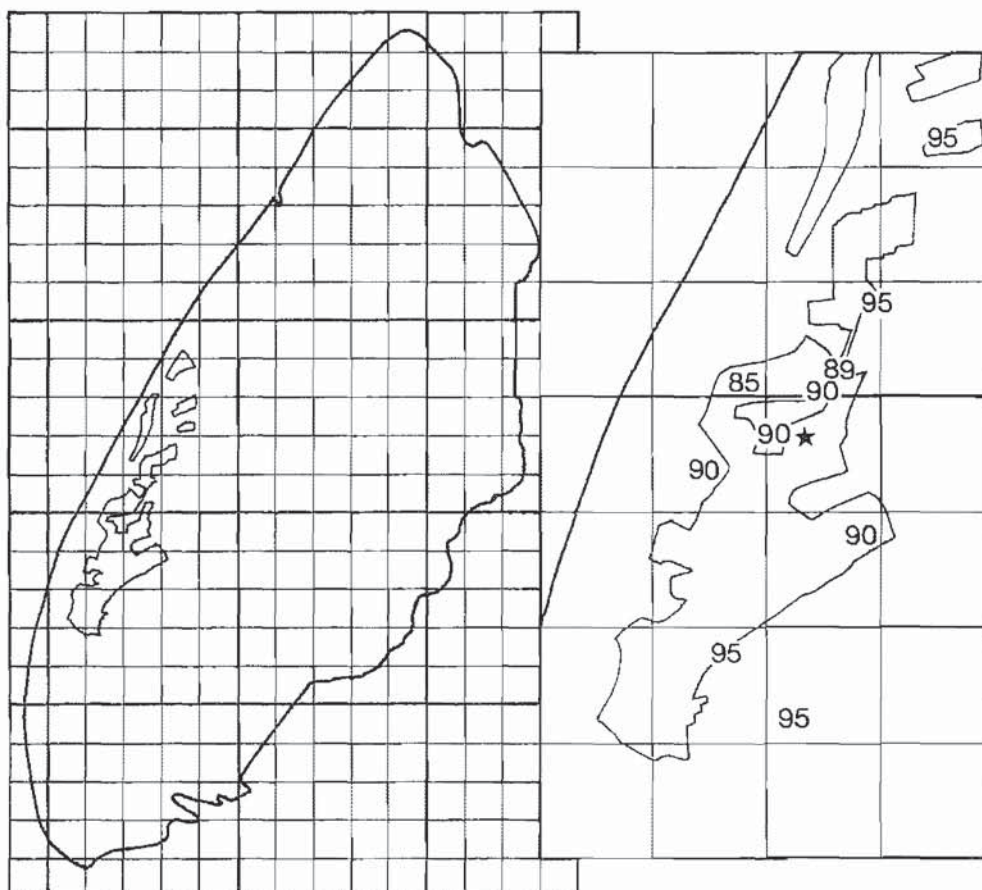
gebreide onderzoek in 1995 werden in totaal elf aardmuizen op vier locaties gevangen (Anonymus, 1996). De verspreiding van de aardmuis op Texel lijkt dus groter te zijn geworden.

Naast de grotere verspreiding lijkt het aardmuis-aandeel te zijn toegenomen in de braakballen die verzameld zijn op de Gortersmient. In 1986 was dit 12 % van het aantal prooien, in 1987 3 %, in 1988 13 % en in 1999 20 %. Gezien het kleine aantal braakballen, die ikzelf dit jaar kon vinden, moet natuurlijk niet al te veel betekenis aan dit laatst genoemde percentage worden gehecht. Het lijkt mij echter wel duidelijk dat het voor de aardmuis op Texel vooralsnog geen aflopende zaak is.

Eiland-populaties

De noordse woelmuis was lange tijd de enige woelmuissoort op Texel. Dit eiland raakte los van het vasteland in 1170, en aangenomen wordt dat sindsdien de noordse woelmuis daar van con-

Gegevens over de uitbreiding van de aardmuis op Texel. Links het gehele eiland, met daarin aangegeven de Staatsbossen, rechts een detail daarvan waarin met jaartallen de uitbreiding van de aardmuis is aangegeven. De ster geeft de plaats aan waar een rosse woelmuis werd gezien. Tekening Peter Twisk

currentie door andere woelmuizen gevrijwaard was. Eilandpopulaties verschillen vaak van die op het vasteland, doordat ze ontstaan zijn uit weinig individuen of doordat ze altijd maar uit weinig individuen bestaan, en geïsoleerd zijn van de vastelandpopulaties. Veel ondersoorten van zoogdieren zijn alleen te vinden op eilanden of eilandengroepen. Waarschijnlijk wordt ook de kans op het ontstaan van nieuwe soorten zo groter. Op de Azoren leeft bijvoorbeeld de 'Azoren rosse vleermuis', op Madeira de 'Madeira dwergvleermuis' en op de Canarische eilanden de 'Tenerief grootvleermuis' en de 'Canarische spitsmuis' (Mitchell-Jones et al., 1999). Een overzicht van zoogdiersoorten die voorkomen op de Waddeneilanden, inclusief beschreven ondersoorten en andere eigenaardigheden, wordt gegeven door van Laar (1981). Behalve de noordse woelmuis is ook de waterspitsmuis *Neomys fodiens* op Texel van concurrentie door andere spitsmuizen gevrijwaard. En evenals de noordse woelmuis benut de waterspitsmuis op dit eiland biotopen waar de soort op het vasteland normaal gesproken niet wordt aangetroffen. Bovendien bestaat de populatie op Texel uit geheel zwart gekleurde waterspitsmuizen, een variant die op het vasteland slechts zo nu en dan voorkomt. Van Laar geeft ook aan dat de afwezigheid van concurrerende soorten, en als

gevolg daarvan een groter 'ecologisch bereik', het voortbestaan van toevallige genetische mutaties in de populatie kan bevorderen. Anders gezegd: de afwezigheid van concurrenten bepaalt mede de eigenaardigheden van eilandpopulaties. Ik vind dat zulke eigenaardigheden waardevol zijn en dat daarom gestreefd moet worden ze zoveel mogelijk te behouden.

Een standpunt hierover heb ik in andere publicaties over de noordse woelmuis niet kunnen vinden. Wel wordt regelmatig vermeld dat we in Nederland een endemische ondersoort van de noordse woelmuis hebben, *Microtus oeconomus arenicola*, en dat we daarmee internationaal een grote verantwoordelijkheid hebben deze (onder)soort te behouden. Ligtfoot (1992) geeft aan dat concurrentie met de aardmuis belangrijk kan bijdragen tot achteruitgang van de noordse woelmuis. Hoewel dit dus ook geldt voor de situatie op Texel, noemt hij die niet met name. Bij de bespreking van de resultaten van een gericht onderzoek naar de aardmuis op Texel in 1990, noemen van Apeldoorn et al. (1991) de komst van de aardmuis 'een natuurlijk experiment'. Ze beschouwen het als een onderwerp dat nader onderzoek waard is. Een mening over de nieuwe situatie geven ze niet. Ook in het rapport Flora en Fauna van Texel (Anonymus, 1996) wordt alleen de aangetroffen situatie beschreven, tezamen met de mogelijke toekomstige ontwikkelingen. Een waarde-oordeel of standpunt over de komst van de aard-

Van de rosse woelmuis (foto Dick Klees) zal de Texelse noordse woelmuis niet veel last hebben. Maar moeten we op Texel niet iets aan de aardmuis proberen te doen?

muis en het doorbroken isolement van de noordse woelmuis wordt niet gegeven.

Veronderstellingen en vragen

Over de nu op Texel ontstane situatie wil ik graag nog het volgende kwijt. Ik veronderstel dat de aardmuis en de rosse woelmuis door toedoen van de mens op het eiland terecht zijn gekomen. De meest waarschijnlijke manier van transport lijkt mij via stobalen of andere land- of bosbouwmaterialen. Uiteraard betrof het in beide gevallen meer dan één muis, of tenminste een zwanger vrouwtje. Dat zowel de aardmuis als de rosse woelmuis voor het eerst op de Gortersmient werden gesignaleerd zou kunnen wijzen op eenzelfde 'bron'. Dit zou bijvoorbeeld transport ten behoeve van het bosbeheer of voor Ecomare, een nabij gelegen bezoekerscentrum, kunnen zijn. Misschien is te achterhalen wat de meest waarschijnlijke manier van transport van de muizen is geweest.

De komst van de rosse woelmuis op Texel heeft waarschijnlijk minder gevolgen voor de noordse woelmuis dan de komst van de aardmuis. De rosse woelmuis is vrij sterk aan bos gebonden, terwijl de noordse woelmuis en aardmuis weinig in bossen voorkomen. De reden om over de waarde van eilandpopulaties te beginnen ligt dan ook niet in de komst van de rosse woelmuis, maar in de snelheid van de ontwikkelingen: binnen twintig jaar worden twee woelmuissoorten op Texel geïntroduceerd, terwijl de noordse woelmuis in de achthonderd jaar daarvoor hier waarschijnlijk het rijk alleen had. In mijn ogen komt een waardevolle eilandpopulatie daarmee te zwaar onder druk te staan. Als de noordse woelmuis op Texel teruggedrongen wordt tot de biotopen waar de soort op het vasteland aan gebonden is, natte gras- en rietlanden, denk ik dat de kans op overleven bijzonder klein zal worden.

Op genetisch gebied ben ik een absolute leek, maar ik veronderstel dat de genetische basis van beide nieuwe woelmuispopulaties smal is, en dat daardoor die populaties kwetsbaar zijn. Onderzoek hiernaar (naar ik meen een 'hot topic') lijkt mij zinvol, evenals naar de mate van 'genetische afzondering' van de noordse woelmuizen op Texel. Overigens zal een nieuwe 'overkomst' van één enkele aard- of rosse woelmuis, in het verleden volstrekt kansloos, nu

wellicht een waardevolle aanvulling van genetisch materiaal voor de populaties kunnen betekenen.

Standpunt gewenst

Voordat er verwacht mag worden dat er, van welke zijde dan ook, actie ondernomen wordt om meer duidelijkheid of zekerheid over het voortbestaan van de noordse woelmuis op Texel te verkrijgen, lijkt het mij gewenst dat met name de VZZ een standpunt inneemt over de waarde van deze eilandpopulatie. In Zoogdier 10(1) doet Dennis Wansink een oproep om de noordse woelmuis uit te zetten in de Wieden en Weerribben, gebieden waar de soort recent is uitgestorven. Aan wie hij die oproep doet wordt uit het verhaal niet duidelijk, maar de VZZ zou zich mijns inziens aangesproken mogen voelen. Mocht er een discussie gaande zijn of georganiseerd worden binnen de VZZ over de oproep van Dennis, dan zou dit goed aan kunnen sluiten bij mijn vraag, een standpunt over de noordse woelmuis op Texel in te nemen. Dat standpunt kan dan het startpunt zijn om volgende stappen te overwegen en ondernemen. 🐭

Literatuur

- Anonymus, 1996. Flora en fauna van Texel, de huidige situatie en de ontwikkelingen sinds 1985 in de polders en op het oude land. Rapport Prov. Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen (Zoogdieren: Kees Kapteijn).
- Apeldoorn, R. van, F. van der Vliet & W. Nieuwenhuizen, 1991. De noordse woelmuis *Microtus oeconomus* en de aardmuis *M. agrestis* op Texel. Lutra 34(2): 54-59.
- Laar, V. van, 1981. The Wadden sea as a zoogeographical barrier to the dispersal of terrestrial mammals. In: Wolff, W.J. (ed.). Report 10. Terrestrial and freshwater fauna of the Wadden sea area.
- Lange, R. 1986. Bijzondere braakbalvondsten op de Waddeneilanden. Lutra 29(2): 326-327.
- Lange, R. & P. Twisk, 1988. Aanvullende braakbalvondsten van de aardmuis *Microtus agrestis* op Texel. Lutra 31(1): 94-96.
- Ligtvoet, W., 1992. Noordse woelmuis. In: Broekhuizen et al., (red.), 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. KNNV-uitgeverij, Utrecht.
- Mitchell-Jones, A.J. et al., 1999. The atlas of European mammals. Poyser Natural History, London.
- Wansink, D., 1999. Zet de noordse woelmuis uit! Zoogdier 10(1): 25-26.

Peter Twisk, Jan Mosmanslaan
19, 5237 BB 's-Hertogenbosch,
tel. 073-6445664 (NL).

PROMOTIE VOOR HET TELLEN VAN EEKHOORN- NESTEN WERKT!

Vilmar Dijkstra

De Vereniging Natuurmonumenten kende Zoogdiermonitoring eind 1998 een subsidie toe om het monitoren van eekhoorns verder uit te kunnen breiden (zie Zoogdier 9(2):26). Het monitoren van eekhoorns wordt sinds 1995 uitgevoerd door eens per jaar in februari eekhoornnesten te tellen, waarbij wordt aangenomen dat het aantal nesten een maat is voor het aantal eekhoorns.

Eind 1998 zijn een kleine tweehonderd brieven verstuurd naar afdelingen van KNNV, IVN en NJN, zijn bezoekerscentra en de Provinciale Landschappen aangeschreven en werden in een aantal bladen oproepen geplaatst. De regionale radio (Omroep Friesland en Radio Oost) en de landelijke televisie (Puur Natuur) hadden belangstelling en zorg-

den voor een item over het monitoren van eekhoorns. Het doel van de actie was om in die gebieden waar zich in 1998 te weinig telgebieden bevonden (Veluwe, Utrechtse Heuvelrug, Fries Woudengebied, Drenthe, Overijssel, Hollands Duingebied, Noord- en Midden Limburg, Zeeuws Vlaanderen) het aantal telgebieden uit te breiden, zodat op termijn goed onderbouwde uitspraken over geconstateerde trends gedaan kunnen worden. Een evenwichtige ver-

De eekhoorn is een aansprekend, dag-actief zoogdier, dat goed te monitoren is door de nesten te tellen. *Foto Ben Verboom*

deling van de telgebieden over Nederland is daarvoor van groot belang.

Reactie

In totaal reageerden bijna 200 mensen op de oproepen. Verspreid over het land werden in totaal acht cursussen verzorgd in het herkennen van eekhoornnesten en hier en daar liepen aspirant tellers mee met een ervaren teller. In totaal werden op deze wijze 135 mensen geïnstrueerd. In tabel 1 wordt één en ander per provincie cijfermatig weer-gegeven.

Nieuwe telgebieden!

Het blijft altijd een verrassing hoeveel van deze mensen werkelijk gaan tellen en hoeveel telgebieden de promotie uiteindelijk oplevert. Velen gaven aan met andere mensen tezamen een telgebied te willen tellen en een aantal gaf aan in 2000 met de monitoring te willen starten. Tot op het moment van het schrijven van dit stukje (28 juni) zijn 47 nieuwe telgebieden aangemeld, geteld door in totaal circa 120 personen. 20% van deze telgebieden ligt in terreinen van de subsidiegever Natuurmonumenten. Daarnaast zijn een tiental telgebieden aangemeld die vooralsnog niet aan de eisen voldoen en niet in dit overzicht zijn opgenomen, met name vanwege hun te kleine omvang, kleiner dan 10 hectare. Het aantal aangemelde telgebieden lag dus nog hoger. Waarschijnlijk zal een deel van de afgekeurde telgebieden in 2000 wel aan de eisen voldoen. De ervaring bij Zoogdiermonitoring leert dat er mogelijk nog meer telgebieden zijn geteld, maar daarvan zijn de gegevens (nog) niet bij ons binnen.

In tabel 2 wordt per provincie een overzicht gegeven van het aantal telgebieden dat in 1999 is geteld. Ter vergelijking wordt ook het aantal telgebieden gegeven dat wel in 1998 en niet in 1999 is geteld en het aantal telgebieden dat zowel in 1998 als in 1999 werd geteld. In 1999 zijn in totaal 102 telgebieden geteld (waarvan 46% nieuwe telgebieden), tegen 67 telgebieden in 1998. Een toename van 52%, met name in gebieden waar voorheen te weinig of helemaal geen telgebieden lagen!

Als er rekening wordt gehouden met het feit dat 15 telgebieden wel in 1998 zijn geteld, maar niet in 1999, dan is de toename zelfs 96%. Een deel van de 15 niet in 1999 bezochte telgebieden zal echter weer in 2000 worden bezocht. De uiteindelijke toename zal waarschijnlijk rond de 70% liggen.

Provincie	Reacties	Cursus gevolgd
Noord-Holland	17	10
Zuid-Holland	17	8
Noord-Brabant	11	8
Utrecht	35	22
Gelderland	52	36
Overijssel	19	15
Friesland	13	10
Drenthe	26	20
Limburg	5	3
Flevoland	1	1
Groningen	0	0
Zeeland	0	0

Tabel 1.
Aantal reacties en aantal cursisten per provincie.

Telgebieden en bostypen

De uitbreiding van het aantal telgebieden heeft een verschuiving in de percentages telgebieden per bostype veroorzaakt (tabel 3). Het percentage telgebieden in gemengd bos is aanzienlijk toegenomen ten nadele van het percentage telgebieden in loofbos. In tabel 3 zijn tevens de percentages weer-gegeven uit de vierde bosstatistiek betreffende de verdeling van de drie bostypen in Nederland. Daaruit zou geconcludeerd kunnen worden dat er meer telgebieden in naaldbos gelegen zouden moeten zijn om een goed beeld

Tabel 2. Het aantal telgebieden geteld in 1998, in 1999 en in beide jaren, per provincie.

	alleen in 1998	alleen 1999	zowel in 1998 als in 1999
Noord-Holland	1	7	1
Zuid-Holland	0	2	1
Noord-Brabant	5	3	20
Utrecht	0	7	0
Gelderland	1	9	5
Overijssel	8	3	5
Friesland	0	3	0
Drenthe	0	11	1
Limburg	0	4	17
Flevoland	0	0	2
Groningen	0	1	0
Zeeland	0	0	0
Totaal	15	50	52

jaar	naaldbos	gemengd bos	loofbos	aantal
1998	25%	34%	40%	67
1999	26%	46%	28%	93*
Nederland	54%	9%	37%	nvt

* van negen telgebieden is nog niet bekend tot welk bostype ze gerekend moeten worden

Tabel 3. Het percentage telgebieden per bostype in 1998 en 1999 en het percentage bosoppervlak per bostype in Nederland, volgens de vierde bosstatistiek (zie tekst).

van de ontwikkeling in de eekhoornpopulatie in Nederland te verkrijgen. De gegevens uit de bosstatistiek zijn echter niet zo geschikt voor een vergelijking van de verdeling in de drie bostypen. Ten eerste zijn de gegevens van de bosstatistiek verouderd, ze stammen uit 1980-1984. Sinds de jaren tachtig heeft er een behoorlijke 'verlofing' van de naald-

Het blijkt dat veel mensen enthousiast te maken zijn voor het 'adopter' van een stuk bos om daar eekhoornnesten te tellen. Foto Dennis Wansink

bossen plaatsgevonden en is er nieuw loofbos aangelegd. Ten tweede liggen de grenzen ten aanzien van het onderscheid tussen de drie bostypen in de bosstatistiek en bij eekhoornmonitoring dusdanig anders dat in de bosstatistiek een aanzienlijk groter percentage naaldbos en loofbos verkregen wordt ten nadele van het percentage gemengde bos. Ten derde is de indeling voor de bosstatistiek alleen gebaseerd op de bovenste boomlaag, terwijl dit bij eekhoornmonitoring ook op lagere boomlagen is gebaseerd, waardoor in de bosstatistiek wederom een groter percentage naaldbos en een kleiner percentage gemengd bos wordt verkregen. Dit alles in aanmerking nemende komen de percentages telgebieden per bostype in 1999 waarschijnlijk aardig overeen met de percentages bostypen zoals die tegenwoordig in Nederland voorkomen, waardoor een beter beeld over de ontwikkeling in de eekhoornpopulatie in Nederland verkregen wordt dan voorheen.

Bestaansrecht

Al met al heeft er een behoorlijke uitbreiding van het aantal telgebieden plaatsgevonden en is de dekking over Nederland en verdeling over de drie bostypen beduidend verbeterd. Uitspraken over geconstateerde trends worden daarmee aanzienlijk betrouwbaarder, waardoor het meetnet duidelijk in waarde is toegenomen.

In de komende jaren zal de aandacht er voornamelijk op zijn gericht de telgebieden in stand te houden. Uiteraard is een uitbreiding van het aantal telgebieden altijd welkom, met name in Zeeuws-Vlaanderen, Noord- en Midden Limburg en de Achterhoek. Heb je interesse in het tellen van eekhoornnesten, stuur dan een kaartje naar onderstaand adres.

Vilmar Dijkstra, VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem

VOGEL- EN HABITAT- RICHTLIJN: NAAR EEN EUROPEES NETWERK VAN BESCHERMDE GEBIEDEN

Marijke Drees

De Europese Economische Gemeenschap begon met zes lidstaten en telt sinds 1995 vijftien lidstaten. Was de Gemeenschap oorspronkelijk vooral gericht op economische ontwikkeling en verbetering van de levensstandaard, sinds het Verdrag van Maastricht in 1993 is de Europese samenwerking uitgebreid met onderwerpen als justitie en buitenlands beleid. We spreken nu van de Europese Unie (EU), waarin in toenemende mate ook aandacht wordt geschonken aan de bescherming van natuur en milieu. De lidstaten hebben al 25 jaar geleden erkend dat economische samenwerking niet los kan worden gezien van de bescherming van lucht, water, bodem en het natuurlijke erfgoed. Hiertoe zijn inmiddels zo'n 70 richtlijnen op milieugebied tot stand gekomen, waarvan er twee van bijzonder belang zijn voor het Europese natuurbehoud: de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn.

Beide richtlijnen bieden een prachtkans om flora, fauna en bijzondere habitats op Europese schaal te beschermen. Ze richten zich zowel op de (directe) bescherming van soorten als op de instandhouding van hun leefgebieden en andere habitats. Dit artikel houdt zich grotendeels met het tweede aspect bezig: gebiedsbescherming door aanwijzing als speciale beschermingszone. De huidige stand van zaken wat betreft de Vogelrichtlijn komt ook aan de orde. Onlangs gaf een themanummer van De Levende Natuur een volledig overzicht.

Geschiedenis

In 1981 is de Richtlijn 79/409/EEG van kracht geworden die betrekking heeft op de instandhouding van alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten op het Europees grondgebied van de lidstaten

(kortweg Vogelrichtlijn). Hij kwam voort uit brede verontwaardiging over de jaarlijkse slachtpartijen onder onze trekvogels in de landen rond de Middellandse Zee. In 1975 drong een resolutie van het Europees Parlement aan op communautaire maatregelen op het gebied van de vogelbescherming. Daarop kwam de Europese Commissie in 1976 met een veelomvattende ontwerp-richtlijn die zich niet alleen richtte op de (directe) bescherming van individuele vogels maar ook op de bescherming van hun leefgebieden. Drie jaar later werd de Richtlijn unaniem door de Raad van (Milieu-) Ministers vastgesteld. Belangrijk is dat voor het eerst bindende afspraken op Europees niveau zijn gemaakt over de bescherming van *alle* in het wild levende vogels en in het bijzonder van de *leefgebieden* van bedreig-

De meeste duingebieden van het vasteland, zoals Berkheide en Meijndel, zijn nu ook aangemeld voor de habitatrichtlijn. Foto Georgette Leltz

de en kwetsbare vogelsoorten.

Onder Nederlands voorzitterschap werd in 1991 overeenstemming bereikt over Richtlijn 92/43/EEG inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (kortweg Habitatrichtlijn). Deze richtlijn is complementair aan de Vogelrichtlijn in die zin dat de Habitatrichtlijn zich richt op de bescherming van soorten en natuurlijke habitats *met uitzondering van vogels* en hun leefgebieden. Dit sluit natuurlijk geenszins uit dat bedoelde habitattypen de leefgebieden voor vogels kunnen overlappen. De aanleiding voor de Habitatrichtlijn was de achteruitgang van natuurlijke habitats in Europa en de bedreigde status van veel soorten. Het werd noodzakelijk geacht om op Europees niveau maatregelen te nemen ter instandhouding van bedreigde habitats en soorten, omdat deze tot het natuurlijk erfgoed van de EU behoren en de betreffende bedreigingen vaak van grensoverschrijdende aard zijn. De doelstelling van de Richtlijn luidt: 'bij te dra-

gen tot het waarborgen van de biologische diversiteit door het instandhouden van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna ...'. De te nemen maatregelen beogen: 'de natuurlijke habitats en de wilde dier- en plantensoorten van communautair belang in een gunstige staat van instandhouding te behouden of te herstellen'. Evenals de Vogelrichtlijn richt de Habitatrichtlijn zich op twee hoofdzaken: de bescherming van soorten en de instandhouding van natuurlijke habitats en de habitats van soorten.

Voor vogels: Speciale BeschermingsZones

In het besef dat vogels tegenwoordig vooral worden bedreigd door het verdwijnen of het in kwaliteit achteruitgaan van hun leefgebieden wordt de lidstaten opgedragen een voldoende variatie en omvang van leefgebieden te beschermen, in stand te houden of te herstellen. Daartoe dienen onder meer beschermingszones te worden ingesteld, onderhoud en ruimtelijke ordening overeenkomstig de ecologische eisen van leefgebieden binnen en buiten deze zones te worden uitgevoerd, en dienen zelfs habitats te worden hersteld en aangelegd.

Prioritaire soort

Het netwerk van beschermde gebieden in de Europese Unie heet 'Natura 2000'. Dit netwerk, dat vooral de onder de Vogel- en Habitatrichtlijn aangewezen beschermingszones omvat, moet de betrokken habitats in een gunstige staat van instandhouding behouden of in voorkomend geval herstellen. Naast de Speciale BeschermingsZones (SBZ's) voor vogels betreft dit habitats en soorten die zijn opgenomen in twee bijlagen van de Habitatrichtlijn. In deze bijlagen zijn prioritaire habitats en soorten apart aangeduid omdat deze in de gebiedenselectie een streepje vóór hebben en hierop bovendien een zwaarder beschermingsregime van toepassing is. Elk land moet een bijdrage leveren aan de totstandkoming van Natura 2000 door het aanwijzen van SBZ's.

Nederland kent 12 prioritaire habitats en één prioritaire soort, de noordse woelmuis.

Beschermingsregime

Wat houdt het beschermingsregime van de onder de richtlijnen aangewezen gebieden in? Tot de inwerkingtreding

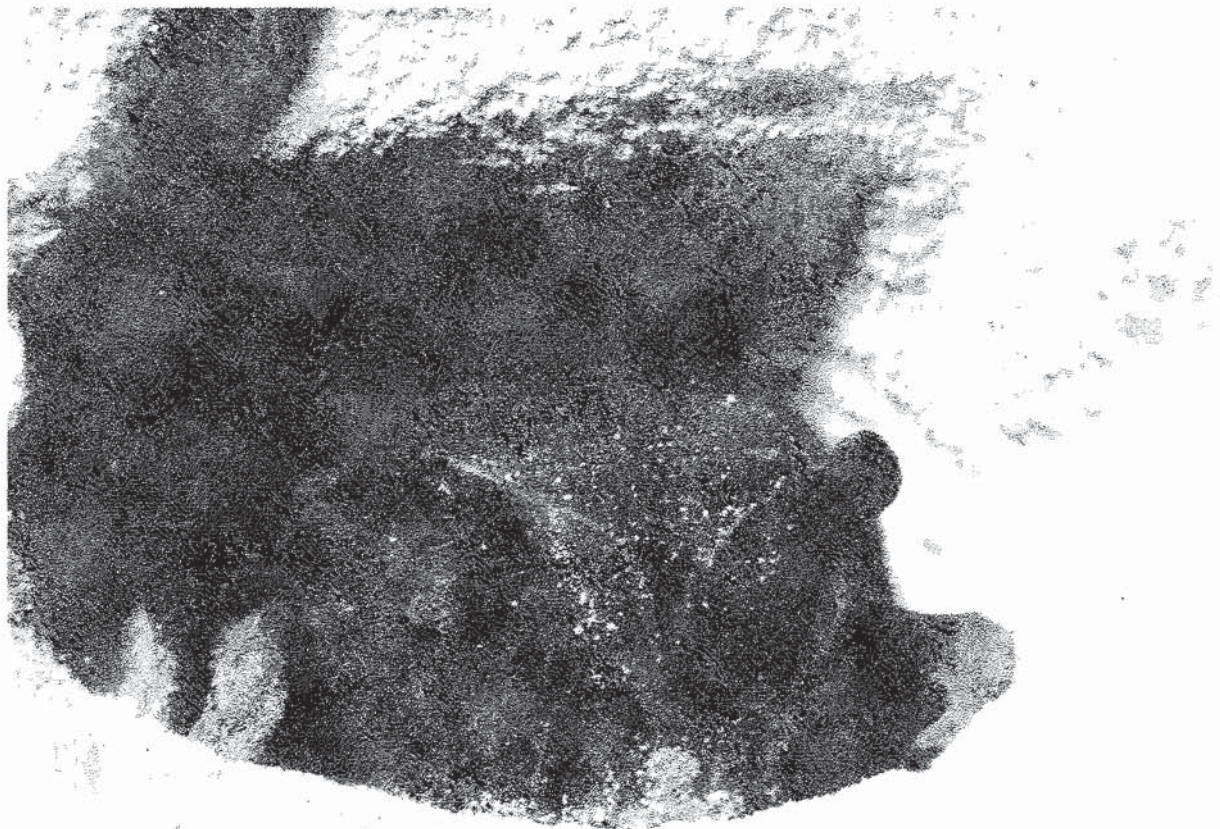

NATURA 2000

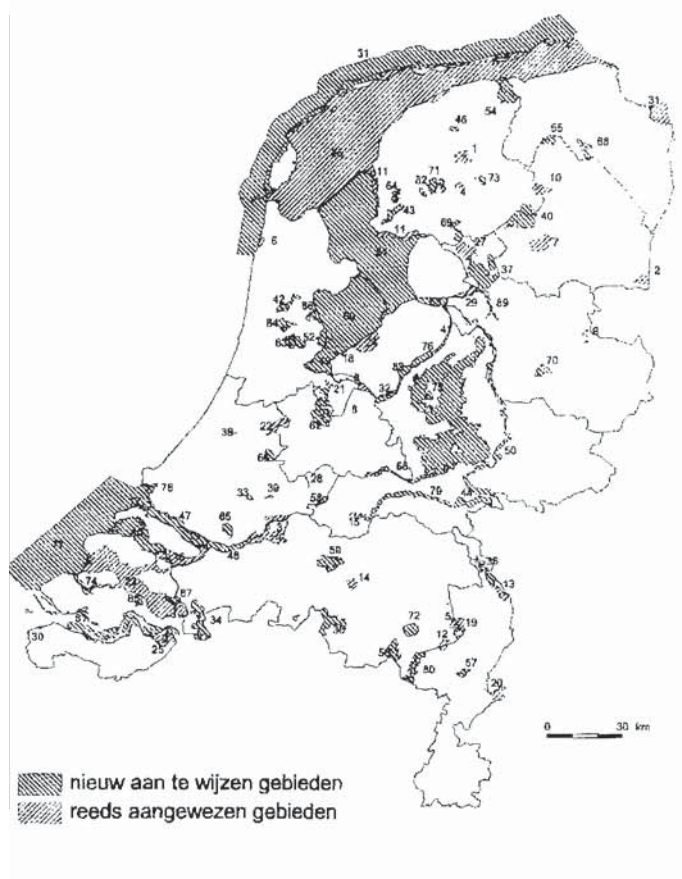
Natura 2000 staat voor het netwerk van beschermde gebieden in de Europese Unie.

van de Habitatrichtlijn gold voor de SBZ's aangewezen onder de Vogelrichtlijn: *'De Lidstaten nemen passende maatregelen om vervuiling en verslechtering van de woongebieden in de [...] beschermingszones te voorkomen, ...'*. Dat dit geen loze bepaling is, is overduidelijk naar voren gekomen uit het arrest van het Europese

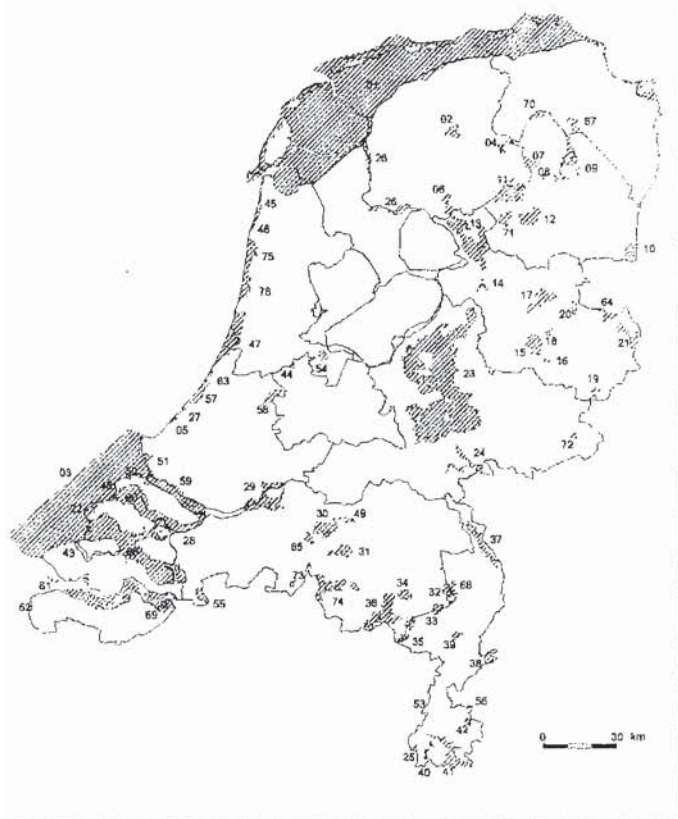
Ook de mopsvleermuis kan volgens de EU profiteren van de Habitatrichtlijn. Foto Jaap Mulder

Vogelrichtlijngebieden

Habitat-richtlijngebieden

Hof van Justitie betreffende de bescherming van de kwelders en baai van Santoña. Het ging om een zaak die door de Europese Commissie was aangespannen tegen Spanje wegens het niet-nakomen van zijn verplichtingen onder de Vogelrichtlijn. Het Europese Hof oordeelde dat de bescherming onder de Vogelrichtlijn op dit gebied van toepassing was, ondanks het feit dat het gebied door Spanje (nog) niet als SBZ was aangewezen. Het Hof stelde namelijk vast dat, gelet op de vogelkundige betekenis van het gebied (o.a. een belangrijke pleisterplaats voor Neder-landse lepelars op hun trekroute naar Afrika), het gebied als SBZ had moeten zijn aangewezen. Spanje werd verder veroordeeld voor vier van de zes aangevoerde grieven: aanleg van een weg door de kwelders, dijkenbouw voor de aanleg van industrieterrein, aanwezigheid van schelpdierkwekerijen (aquacultuur) en lozing van ongezuiverd afvalwater door alle gemeenten rond de baai. Hoewel Spanje nog steeds geen volledige uitvoering aan het arrest heeft gegeven, is de situatie ten aanzien van de bescherming van het gebied wel sterk verbeterd. Het leidt geen twijfel dat zonder deze veroordeling het met de betekenis van het gebied voor vogels snel zou zijn afgelopen.

Verplichtingen

Het is duidelijk dat de Vogel- en Habitatrichtlijn verplichtingen met zich meebrengt voor de bescherming van de leefgebieden van vogels. Steeds weer hebben lidstaten geprobeerd hier onderuit te komen door te wijzen op omstandigheden van sociaal-economische aard, zoals in bovenstaand geval het belang van een goede wegverbinding en de economische betekenis van de aquacultuur in het licht van de achteruitgang van de visserijsector. Uit een tweede arrest van het Europese Hof blijkt dat zo deze argumenten al een rol mogen spelen, dat pas kan nadat het betreffende gebied onder de Richtlijn is aangewezen. Dit neemt echter niet weg dat economische overwegingen wel een rol kunnen spelen bij de beoordeling van ingrepen die men binnen de begrenzing van een SBZ wil uitvoeren *nadat* het gebied is aangewezen. De wijze van beoordeling is nader omschreven in artikel 6 van de Habitatrichtlijn, dat sinds 1994 in de plaats is getreden van de boven aangehaalde bepaling uit de Vogelrichtlijn. Dit betekent dat het volgende bescher-

Bedreigde en kwetsbare zoogdieren waarvoor speciale beschermingsmaatregelen moeten worden getroffen.

Bijlage 2 van de Habitatrichtlijn. Dieren- en plantensoorten van communautair belang voor de instandhouding waarvan aanwijzing van Speciale BeschermingsZones vereist is: ingekorven vleermuis; Bechstein's vleermuis; vale vleermuis; meervleermuis; mopsvleermuis; otter; gewone zeehond; grijze zeehond; tuimelaar; bruinvis; bever; noordse woelmuis.

Bijlage 4 van de Habitatrichtlijn. Soorten die strikt beschermd dienen te worden: Brandt's vleermuis; franjestaart; bosvleermuis; grijze grootoorvleermuis; hamster.

Bijlage 5 van de Habitatrichtlijn. Soorten waarvoor onttrekken aan de natuur en de exploitatie aan beheersmaatregelen onderworpen kunnen worden: boommarter.

mingsregime zowel voor gebieden onder de Vogelrichtlijn als voor de (in de toekomst) aan te wijzen gebieden onder Habitatrichtlijn gelijk is.

Allereerst is er de verplichting *'passen-de maatregelen [te] treffen om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in de Speciale Beschermings-Zones niet verslechtert en er geen storende factoren optreden voor de soorten waarvoor de zones zijn aangewezen ...'*. Dit is dus een algemene verplichting om biotoopverslechtering en verstoring van soorten te voorkomen, maar alleen voor zover het de habitats of soorten betreft waarvoor het gebied is aangewezen. Verder is bepaald op welke wijze ingrepen in het gebied moeten worden beoordeeld: *'Voor elk plan of project dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van het gebied, maar afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor zo'n gebied'*,

- wordt een 'passende beoordeling' gemaakt rekening houdend met de noodzakelijke instandhouding van het gebied;
- wordt toestemming slechts verleend nadat zekerheid is verkregen dat de

natuurlijke kenmerken van het gebied niet zullen worden aangetast;

- worden bij een negatieve beoordeling alternatieve oplossingen onderzocht en inspraakmogelijkheden geboden;
- worden, indien alsnog tot uitvoering wordt besloten om dwingende redenen van groot openbaar belang, alle nodige compenserende maatregelen genomen *'om te waarborgen dat de algehele samenhang van Natura 2000 bewaard blijft'*.

Het bovenstaande betekent niet dat de aangewezen beschermingszones in de toekomst gevrijwaard zullen blijven van alle schadelijke ingrepen. Er geldt wel een afwegingskader waaraan overheden zich zullen moeten gaan houden en waarbinnen de Europese natuurwaarden een veel zwaardere rol zullen gaan spelen dan voorheen meestal het geval was. Verder zij erop gewezen dat binnen de beschermingszones veel menselijke activiteiten mogelijk blijven zolang deze maar geen 'significante effecten' hebben op de beschermde natuurwaarden.

Laatste nieuws

De regering heeft in 1998/99 nog 59 gebieden als Speciale Beschermings-Zone onder de Vogelrichtlijn aangewezen (30 waren al eerder aangewezen) en 76 gebieden voor de Habitatrichtlijn aangemeld. De 'Habitatgebieden' staan op bijgaande kaart weergegeven. Met de Vogelbescherming Nederland, Staatsbosbeheer, Stichting Natuur en Milieu, Stichting Werkgroep Noordzee, Unie van Provinciale Landschappen, Vereniging tot Behoud IJsselmeer, Vereniging Natuurmonumenten en het Wereld Natuur Fonds heeft ook de VZZ gereageerd op die aanmelding. Met name hebben wij gewezen op het ontbreken van de voor de noordse woelmuis zo belangrijke gebieden in Zaanstreek/Waterland en de enige Nederlandse zomerkolonie van de Ingekorven vleermuis. Ons inziens zal er dus nog een derde tranche moeten komen.

Dit artikel is gebaseerd op een artikel van Eduard Osieck van Vogelbescherming Nederland.

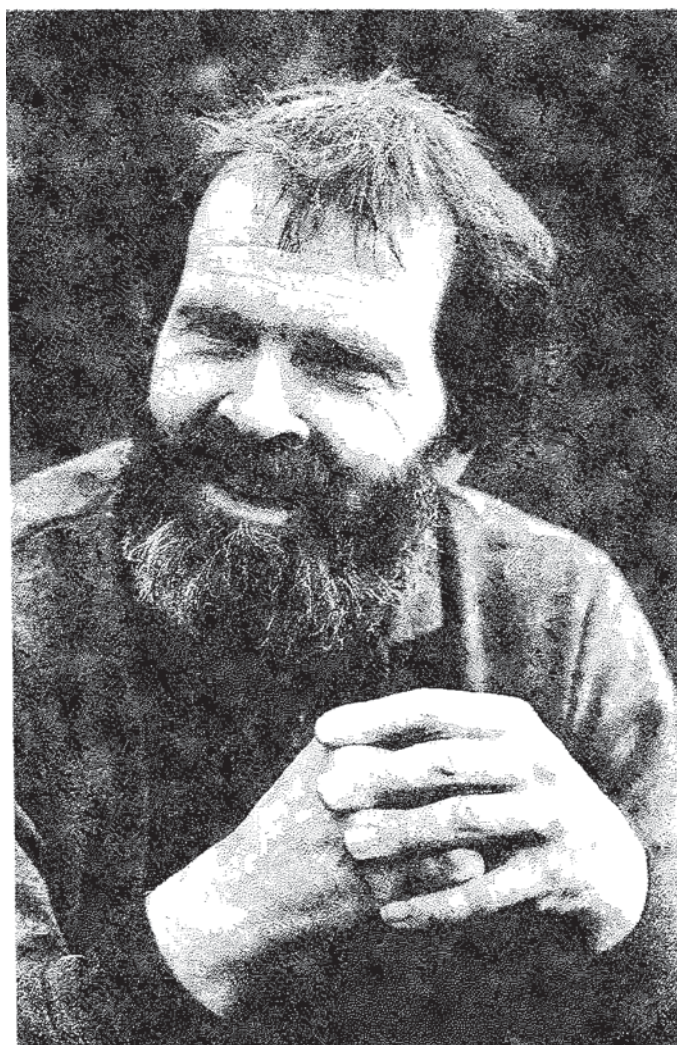
Marijke Drees, Brinklaan 9, 9722 BA Groningen, tel. 050-5274525 (NL)

EEN PASSIE GROOT GENOEG OM VIJF MENSENLEVEN'S TE VULLEN

INTERVIEW MET ZOMER BRUIJN

Monique Bestman

Voor de vleermuisliefhebbers is amateur-bioloog Zomer Bruijn een bekende persoon. Hij baarde opzien door als eerste prachtige gedetailleerde foto's te maken van jagende vleermuizen. Met zijn baan voor halve dagen als assistent in een creatief centrum, heeft hij voldoende geld om in zijn levensonderhoud te voorzien. De rest van de tijd besteedt hij aan zijn vleermuizen- en uilenpassie.

Wat doe je in het dagelijks leven?

Ik ben amateur-bioloog, een autodidact als het ware. Ik werk bij een creatief centrum in Amersfoort, zo'n groot gebouw waar allerlei cursussen gegeven worden. Daar dwarrel ik dan rond om her en der te assisteren.

Ik beschouw het voornamelijk als bron van inkomsten, het heeft helemaal niets met mijn liefhebberij te maken. Ik werk halve dagen, zodat ik de rest van de tijd aan mijn liefhebberijen kan besteden.

Hoe kom je aan je interesse voor de natuur en voor vleermuizen in het bijzonder?

Ik heb thuis een prima leerschool gehad. Mijn ouders hadden een dikke twintig jaar een roofvogelasiel. Daar hebben we alle Nederlandse roofvogels gehad, inclusief de visarend en de oehoe. Ook vossen en een das hebben bij ons rondgelopen. Als je mijn hele leven bekijkt, heb ik het grootste deel van de inheemse fauna wel in handen gehad. Van jongs af aan - ik was acht toen ik met vogels begon - ben ik met

Zomer Bruijn, self-made vleermuiskenner en -fotograaf. Foto Dennis Wansink

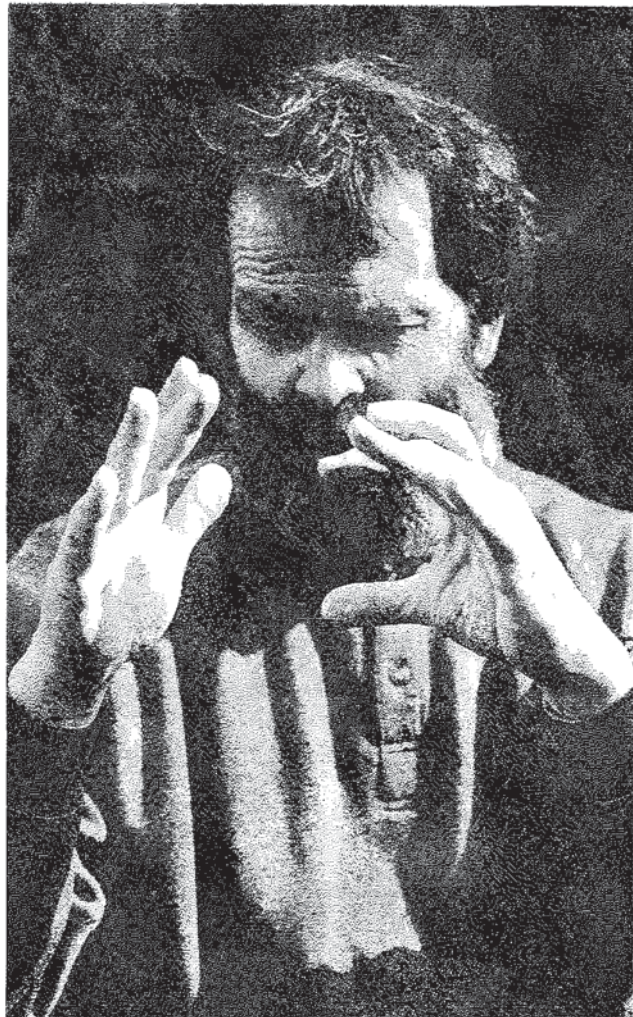
mijn vader meegegaan om naar vogels te kijken. Als je langere tijd naar vogels kijkt, raak je vanzelf geïnteresseerd in roofvogels. Uilen zijn roofvogels die 's nachts opereren en als je maar vaak genoeg met uilen bezig bent, kom je vanzelf eens bij een boom waar piepgeluiden uit komen. Zo ben ik bij de vleermuizen terechtgekomen.

Deze zoogdieren zijn wat aanhanke-lijker dan vogels. Een vleermuis vindt het vaak prettig als je aan hem zit te frummelen; het zijn immers sociale dieren, waar je gemakkelijk genegenheid voor kunt voelen. Ik heb eens twee maanden met een jong vleermuisje in een knikkerzakje onder mijn trui rondgelopen. Met een pipetje gaf ik hem te drinken. Toen hij groter werd voerde ik hem darren: mannelijke honingbijen die niet kunnen steken. Ik was een keer in een Chinees restaurant met die vleermuis. Er zat iets fout en het diertje begon flink te piepen, wat natuurlijk de aandacht trok van de restauranthouder. Toen moest ik hem wel één en ander uitleggen. Tot mijn verbazing wilden ze het vleermuisje graag hebben, waarom was me niet duidelijk. Ik mocht er zelfs gratis eten. Later hoorde ik dat in China vleermuizen geassocieerd worden met voorspoed en geluk, terwijl wij ze juist allerlei negatieve dingen toedichten. Uiteindelijk heb ik het diertje losgelaten in Oud-Naarden, een bosgebied tegen de IJsselmeerkust.

'Aha-Erlebnis'

Hoe kwam je op het idee om vleermuizen te fotograferen?

Fotograferen deed ik al heel lang, maar ik heb wel eens een heel sterke stimulus gehad. Ik was toen achter hotel Den Treek, hier in de buurt. Daar is een vijver en aan de rand ervan staat een eik, waarvan twee takken vlak boven het water hangen. Toen ik zag dat enkele watervleermuizen soms tussen die twee takken door vlogen om onder de boom te foerageren, begreep ik als fotograaf dat hier een optimale kans lag om vliegende watervleermuizen te fotograferen. Ik hoefde immers alleen maar af te drukken op het moment dat ze tussen die twee takken doorvlogen. Daar heb ik dan ook een heleboel foto's van gemaakt, maar daar bleek vrijwel nooit een vleermuis op te staan. Dit kwam doordat wanneer er een vleermuis in de zoeker verscheen en ik afdruckte, hij door de grote vlieg-

"Als je afdruckt op het moment dat de vleermuis in de zoeker verschijnt, is hij door zijn grote vliegsnelheid alweer uit beeld verdwenen als de flitser afgaat".
Foto Dennis Wansink

snelheid alweer uit beeld verdwenen was op het moment dat de flitser afging. In feite moest ik dus afdrukken als de vleermuis nog zo'n halve meter moest vliegen voordat hij in beeld zou verschijnen.

Dus daarna ging het lukken?

Jazeker. Maar ik zag iets vreemds aan die foto's. De achterpootjes en staart van de vleermuizen waren vaak spierwit, terwijl dat in werkelijkheid niet zo is. Daar snapte ik niets van. Totdat ik opeens een mooie scherpe foto kreeg en zag dat de pootjes niet wit waren, maar kletsnat en dat ze daarom het flitslicht wit reflecteerden. Toen dacht ik: Waarom heeft die vleermuis natte achterpootjes? Drinkt hij soms water met zijn pootjes? Of pakt hij er iets mee uit het water? Maar wat dan? Insecten? Ik vond het een vreemde gedachte, maar dat laatste was natuurlijk makkelijk te controleren. Ik pakte een spinnetje van de oever en zette dat op het water tussen de twee takken. Toen kwam de vleermuis er aan... een

Zomer Bruijn staat geconcentreerd bij zijn foto-apparatuur in het water, terwijl een vleermuis de aangeboden meelworm oppikt met zijn 'harkpootjes'. Foto Zomer Bruijn

kringetje op het water en wég was het spinnetje!

Dan krijg je echt even kippenvel: normaal vangen vleermuizen insecten vanuit de lucht en nu bleek dat ze ze ook vanaf het wateroppervlak konden pakken! Hoe zouden ze dat doen? Dat zou ik op de foto willen zetten! Omdat het vrijwel ondoenlijk was het fototoestel op exact het juiste moment af te drukken, besloot ik op zoek te gaan naar een elektrische methode, wat veel trefzekerder is. Ik heb er twee jaar over gedaan een goed systeem te ontwikkelen, maar uiteindelijk had ik een installatie die precies in twee aluminium koffertjes paste, en die ik dus overal mee naar toe kon nemen. Het komt er op neer dat de vleermuis door een paar straaltes heen moet vliegen, die boven het water zijn geplaatst. Dat veroorzaakt dan de flits. Omdat de camera - die ook in het water is geplaatst - continue open staat, moet het hartstikke donker zijn. Door de vleermuizen te lokken met insecten die op het water werden gelegd (kleine meelwormen) was het mogelijk vele tientallen foto's te maken. Hierop was te zien dat de prooien met de pootjes werden gepakt. Zodra de vleermuis de prooi is genaderd, buigt hij beide voetjes naar voren met de 'pinken' tegen elkaar aan. Met een harkje van tien teentjes breed ratst hij dan het insect zó uit het water!

Hele vanghandeling

Je staat dan de hele nacht in het water?

In de maand juli als het warm is, sta ik gewoon in mijn zwembroek en anders in lieslaarzen. Van zonsondergang - want het moet goed donker zijn - tot zonsopgang. Ik heb een keer of twee gehad dat er een eindje verderop een visser zat. Die heb ik dan even ingelicht want die snapte geen barst van wat ik deed. Ook heb ik wel eens meegemaakt dat er een politieauto langs kwam. Die heb ik het toen ook uitgelegd. Maar verder was ik daar altijd alleen; behalve dan de laatste twee jaar. Nu ga ik er samen met een vriendin naar toe; dat is toch een stuk gezelliger. Maar ook alleen voel ik me niet zielig of eenzaam. Je hoort meerkoetjes, de maan staat boven je te kijken.

Er is daar heel wat afgefotografeerd. Toen ik voldoende foto's van het eigenlijke vangmoment had, heb ik het fototoestel ook tien, twintig en dertig centimeter voor en na dit vangmoment laten afgaan; daardoor heb ik nu een diaserie van de hele vanghandeling: hoe hij aan komt vliegen, dat beestje uit het water pakt, het in zijn bekje neemt en dan weer door vliegt. Van de water- en de meervleermuis heb ik trouwens ook vertraagde geluidsopnamen wanneer ze de vanghandeling uitvoeren. Je hoort zelfs het plonsje dat erbij hoort als de prooi uit het water wordt gegrepen! Het heeft elf nachten geduurd om die hele fotoserie te maken. Aan het eind daarvan waren die vleermuizen heel vertrouwd met me, zo van: 'Bij die

kerel die daar in het water staat zijn altijd meelwormpjes te halen'. Dat leren ze ontzettend snel. Ze zijn soms heel vlug met prooien pakken, want als ze dat niet zijn, dan pakt een ander het weg.

Op een gegeven moment gebeurde het zelfs dat er één in zijn haast met zijn vleugel mijn pink aanraakte! Dat maakte veel indruk op me en ik wilde dan ook kijken hoe ver ze wel durfden te gaan. Weldra bleek toen dat ze zelfs een prooi van het topje van mijn vinger af durfden te halen, als ik mijn uitgestrekte arm onder water verstopt hield! Als je een vleermuis maar op de goede manier benadert, alles waar hij last van kan hebben van tevoren incalculeert en je vooral heel rustig te werk gaat, dan heeft hij vrijwel geen angst voor je. Als er dan tien of twintig maal op dezelfde manier een lekker hapje wordt gepresenteerd, dan vindt zo'n vleermuis dat natuurlijk prachtig. Voor voortjes geldt dat trouwens ook. Die hebben na een paar nachten ook in de gaten dat er steeds wat lekkers te halen is. Dan komt die vleermuis er aan om de prooi te pakken en is op het laatste moment dat meelwormpje verdwenen! Nee, ik heb geen botsingen tussen vleermuizen en voortjes meegemaakt.

Sterk verhaal

Zou je vleermuizen intelligente dieren willen noemen?

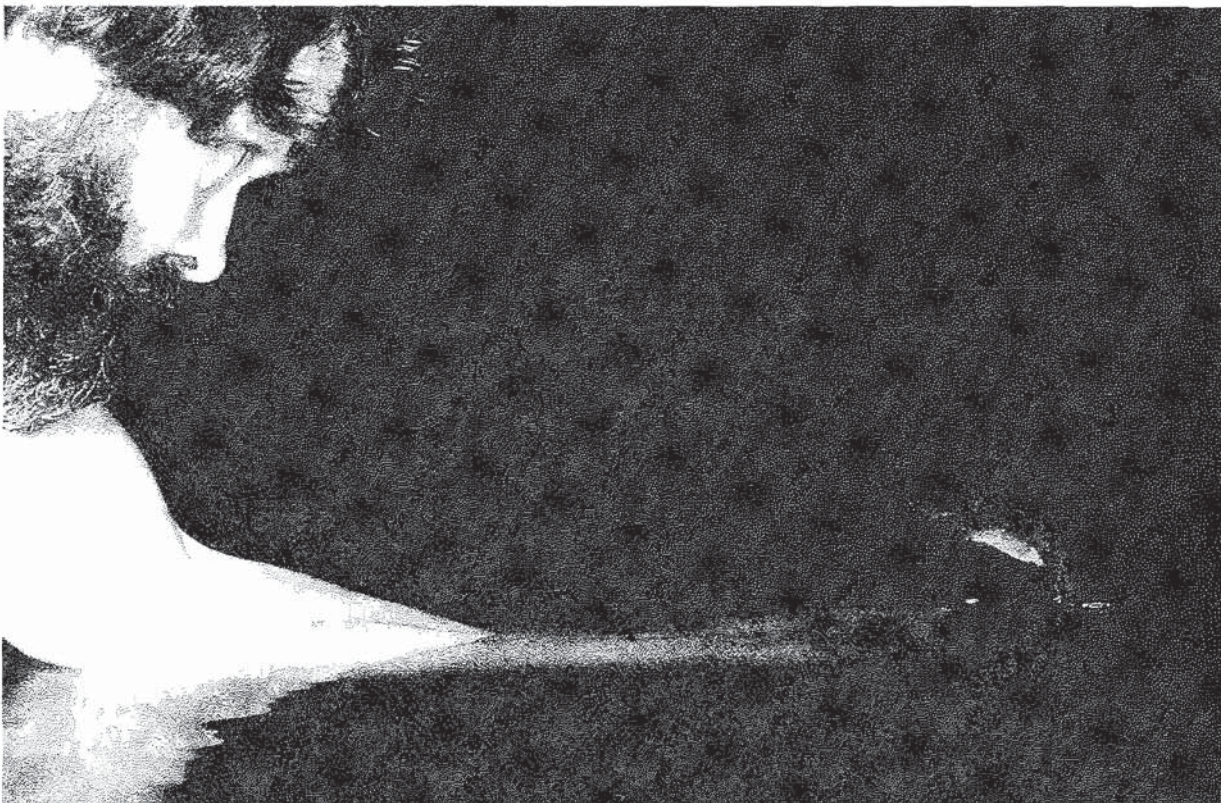
Ik vind vleermuizen in zeker opzicht inderdaad intelligent; ik heb daarover

een sterk verhaal. Het was een jaar na de eerste vleermuisfoto's, toen ik werd uitgenodigd mijn diapresentatie op het vleermuissymposium '93 in Portugal te tonen. Om de diaserie van tevoren nog wat aan te kleden zou een bevriende fotograaf een actiefoto van me maken bij de opstelling in het water. Ik had nog maar net de statieven en de foto-apparatuur in het water gezet, en hup: meteen kwam de eerste vleermuis af. Keurig op 85 cm afstand van de lens kwam hij steeds weer langsvliegen. Die wist dus van een jaar geleden nog precies waar de meelwormpjes neergelegd zouden worden! Het was ongelooflijk! Vleermuizen zijn echte opportunisten; die vliegen niet zomaar een beetje in het rond. Nee, ze romen de plekjes af waar ze goede herinneringen aan hebben.

Groot nieuws dus voor het 'vleermuizende' deel der mensheid?

Nou....toevallig was er - zonder dat ik het wist - zowel in Duitsland als in Engeland destijds een foto-opstelling gemaakt, waarbij meerdere flitsers in één seconde achter elkaar afgingen. Daarop was prachtig te zien dat die vleermuis iets van het water pakte en dan weer doorvloog. Maar je zag niet hoe de prooi werd gepakt. Ik ben eigenlijk de eerste die in detail kon laten zien dat hij dit met zijn voetjes deed.

"Ze durfden zelfs een prooi van het topje van mijn vinger af te halen!" *Foto Zomer Bruijn*

De allereerste foto hiervan kwam net in 1991, toen Kees Kapteyn het batdetector-symposium in Gorssel organiseerde. Daar waren toevallig enkele Engelsen op bezoek die in hun land dezelfde prooivangtechniek onderzochten. Ze stonden met zulke ogen te kijken. Kort daarna werd ik uitgenodigd voor het symposium in Portugal. De mensen daar gingen al halverwege de presentatie applaudiseren omdat ze het zo boeiend vonden; ja, je hebt me nu op m'n praatstoel hoor. Ik heb het in de universiteit van Münster meege maakt waar ze me hadden uitgenodigd voor een zaal vol studenten, dat na afloop de voorzitter vroeg of ik de hele diaserie, compleet met geluiden, nog een keer wilde laten zien! Dat zal ik niet gauw vergeten.

'Komt er nog wat van?'

Wat doe je met alles wat je ziet?

Ik maak voornamelijk foto's om het mooie van de foto's. En ook om de nieuwe dingen die je er door te zien krijgt. Het is echter niet zo dat ik daarna goed mijn best ga doen om het te publiceren. Dat ik over de belangrijkste dingen niet gepubliceerd heb, is wel een zwak punt van me. Daarover kan nu door anderen worden gepubliceerd, terwijl ik het toch als eerste heb ontdekt. Ik heb geen stok achter de deur en veel tijdgebrek. Eigenlijk zou er iemand moeten zijn die zou zeggen: 'Komt er nog wat van?' Dan staat het tenminste op je naam. Daar zou ik best gevoelig voor zijn.

Met al die nachtelijke activiteiten blijft er toch weinig tijd over voor een sociaal leven?

Klopt, tot voor kort deed ik alles alleen. Maar nu heb ik een vriendin die net zo enthousiast is als ik: die wil altijd mee naar de uilen en vleermuizen. Dat is heel gezellig. En ik houd regelmatig dialezingen. Met de dia's die ik maak kan ik toch mijn ei wel kwijt. Ik ga niet naar het café of naar de film, daar heb ik geen behoefte aan. Ik vind het leuk om lezingen te geven. Ik ben toch een beetje een ijdeltuit; ik ben er trots op hoe ik alles uitgedacht en uitgevoerd heb en uiteindelijk mijn resultaten verkreeg. Met de uilen en vleermuizen is alles net zo uitgekomen als dat ik van tevoren op mijn rug liggend had uitgedacht. En als ik zie hoe andere mensen er van genieten, van de dia's of op excursie...

"Als vleermuizen eenmaal ervaren hebben dat er steeds weer op dezelfde plek een meelworm wordt neergelegd, komen ze die razendsnel wegratsen. Voorntjes trouwens ook!" Foto Dennis Wansink

En ze betalen me er ook nog voor. Wat wil je nog meer?

Plannen

Heb je voor de toekomst nog meer ingenieuze plannen?

Ja, de natuur is zo eindeloos boeiend. Ik had een kennis die zijn halve leven gewijd heeft aan mijten en luizen. Dan kun je nagaan dat je met uilen en vleermuizen wel vijf levens moet kunnen vullen. Ik ken een ondergrondse vleermuiskelder waar 's winters een kleine honderd vleermuizen overwinteren. Die kelder is alleen door twee verticale buizen met de buitenwereld verbonden. De vleermuizen kunnen dus alleen door die buizen er in of er uit. Als ik registratie-apparatuur in die buizen zou stoppen zou je kunnen zien wanneer ze de kelder binnengaan en verlaten. Wordt dit beïnvloedt door daglengte, weersomstandigheden of de temperatuur? Ik vermoed dat vleermuizen aanvankelijk in tussenstations als holle bomen zitten, omdat het in de definitieve overwinteringsplekken nog te warm is. Pas later, als het echt koud begint te worden, kruipen ze daar in. Dat moet je dus op je registratie-apparatuur kunnen zien. Daar heb je een paar infraroodsensoren voor nodig die niet reageren op sneeuw, herfstbladeren of naaktslakken. De sensoren heb ik al, evenals de locatie en de toestemming. Het plan is al grotendeels uit-gewerkt. Nu nog over de tijd beschikken.

FORUM

NOORDSE WOELMUIS EN BOOMKIKKER: RECHTGEAARDE AMBAS- SADEURS OF CORRUPTIE AMBTENAREN?

Rob Lenders

Ik heb helemaal geen verstand van zoogdieren. Reptielen, amfibieën en vissen zijn meer mijn pakkie-an. Toch heb ik al jaren een abonnement op Zoogdier, al was het alleen maar om de fraaie columns van RA(ra), maar daarover later meer. Wie zou dan ook ooit hebben gedacht dat ik nog eens een bijdrage voor dit fraaie blad zou schrijven!? Het Forum-artikel over de herintroductie van de noordse woelmuis in Zoogdier 10(1) prikkelde me echter zodanig dat ik het niet kon nalaten nog dezelfde dag dat het extra dikke nummer in mijn brievenbus viel in de pen te klimmen. Discussies over herintroductie leven immers dwars door bijna alle organisme-groepen heen, en dat al decennia-lang met een wisselend overwicht voor dan weer eens voorstanders, dan weer eens tegenstanders. Diverse PGO's hebben themadagen rond herintroductie georganiseerd met steevast een patstelling als uitkomst. Mag ik een duit in het zakje stoppen?

Mede gevoed vanuit het ideaal van natuurbescherming inventariseren en monitoren we met zijn allen reeds jarenlang planten en dieren in Nederland. Met die gegevens in de hand proberen we ons steentje bij te dragen aan bescherming en herstel van natuur in ons land. Het Natuurbeleidsplan werd door velen van ons omhelsd als zijnde de oplossing voor de problemen waar we ons mee geconfronteerd zagen. Ik ben het vanuit de grond

van mijn hart met Dennis eens wanneer hij stelt dat het NBP negen jaar na dato nog veel te weinig heeft opgebracht. Besluitvorming en uitvoering verlopen (te) traag en stroperig, en de achteruitgang van natuur gaat, misschien minder snel, gewoon door. Vanuit veel PGO's wordt het beleidsinstrument soortbeschermingsplan toegejuicht, maar ook daar verlopen de ontwikkelingen veel te langzaam. Zo ziet het er naar uit dat na meer dan tien jaar

"Gaaf het slecht met de boomkikker, dan delen ongetwijfeld vele andere organismen in de malaise".
Foto Dennis Wansink

schrijven en praten het soortbeschermingsplan voor de geelbuikvuurpad mogelijk te laat komt. De herpetologen dreigen daarmee ook hun eerste uitgestorven soort in Nederland te krijgen. Als ik RA goed heb begrepen, zie ook Zoogdier 10(1), moeten we daar blij mee zijn. Het zal onze organisatie immers ten goede komen!

Wat dan?

Als we het tot zoverre met elkaar eens zijn, duikt natuurlijk de vraag op wat te doen tegen deze verdergaande achteruitgang? Moeten we lijdzaam toekijken hoe het beleid dreigt te mislukken, of zijn herintroducties misschien de oplossing? In ons eigen blad, RAVON, heb ik over dat laatste punt al eens eerder mijn mening geuit (Lenders, 1998). Kort samengevat gaat het mijns inziens om de vraag of die beestjes en plantjes die elke PGO koestert 'doel van' of 'middel voor' natuurbeheer zijn? Wat mij betreft is dat duidelijk: 'middel voor'. Ik beschouw de noordse woelmuis, of, laat ik het dichter in de buurt houden van mijn eigen expertise, de boomkikker, als een ambassadeur van een ecosysteem. Gaaf het met mijn boomkikker goed in een gebied, dan zullen ook een aantal andere soorten die ik niet zie of ken het naar alle waarschijnlijkheid goed hebben. Gaaf het

slecht met de boomkikker, dan delen ongetwijfeld vele andere organismen in de malaise (zie ook Van der Velde et al., 1994). Herintroductie van alleen de boomkikker in een ogenschijnlijk geschikt gebied heeft dan alles weg van het faciliteren van een egocentrische, corrupte ambtenaar. De ambassadeur heeft het goed, terwijl zijn volk lijdt, veelal in stilte. Bij het ethische vraagstuk dat opduikt wanneer men zich realiseert dat het gebied ook voor de ambassadeur wel eens niet geschikt zou kunnen blijken te zijn (oeps, herintroductie-experiment mislukt, sorry) wil ik hier niet eens stilstaan.

Dennis Wansink en René Descartes

Wanneer men zich verdiept in de milieu- en natuurfilosofie, ontdekt men steevast dat filosofen de oorzaak van de huidige natuur- en milieucrisis in het 'verlichtingsdenken' plaatsen. Onder invloed van Descartes ging de mens meer en meer vertrouwen stellen in het natuurwetenschappelijk denken met als doel beheersing (let wel, niet 'beheer') van de natuur. Ongetwijfeld hebben de natuurwetenschappen met de biologie voorop, de laatste decennia ook veel in positieve zin bijgedragen aan natuurbeheer, maar een experiment zoals dat waar Dennis Wansink voor pleit, hoort meer thuis in de lijn van Descartes.

Het past echter niet te gaan experimen-

teren met de natuur met als doel invulling van ecosystemen zoals wij dat wensen. Dat is ook niet de filosofie van natuurontwikkeling zoals Dennis suggereert (hoe natuurontwikkeling in de praktijk uitwerkt laat ik hier maar even achterwege). Als Nederland al een park is, dan moeten wij als natuurbeschermers pleiten voor een Engelse landschapstijl, met tenminste nog enige mate van ongedwongenheid, in plaats van voor de Franse stijl waarbij wij ieder plantje en diertje zijn eigen vierkante millimeter in de tuin toekennen. Maar liever nog zou ik stug willen blijven pleiten voor een harmoniemodel: mens en natuur naast elkaar, of zelfs misschien wel in elkaar, met over en weer respect voor elkaars behoeften en mogelijkheden.

Dat betekent ook dat we de noordse woelmuis moeten faciliteren, het hem gemakkelijk maken om geïsoleerde gebieden wel te kunnen bereiken! Daar ligt de uitdaging en de winst! Dat we de schade die we de natuur gedurende vele decennia hebben aangedaan niet in een nacht weer teniet kunnen doen, zullen we voor lief moeten nemen. Herintroduceren om ons eigen ongeduld te compenseren getuigt volgens mij geenszins van respect voor de mogelijkheden van de natuur zelf. Het lijkt roeien tegen de macro-economische stroom in, maar het kunstmatig in stand houden van bedreigde soorten door ze uit te zetten in geïsoleerde gebieden waarvan het nog maar de vraag is of ze geschikt zijn, beschouw ik als het hoofd in de schoot leggen en het faillissement over jezelf afroepen. "Kijk eens wat een mooie

bloem ik hier heb geplant" terwijl de rest van Nederland stelselmatig wordt afgebroken en weer wordt opgebouwd volgens onze normen. Ook de natuur, want ook die is immers maakbaar! Dat die natuur in de toekomst alleen nog uit corrupte ambtenaren bestaat moeten we dan gemakshalve maar even vergeten!

Heeft RA misschien toch gelijk?

Herintroductie wordt steeds meer praktijk in Nederland. Nadat de bever in Nederland over de dam was (hoewel je dat nog kon rechtvaardigen als een functionele herintroductie) volgden pimperlauwtje en raaf, en binnenkort ook otter en noordse woelmuis(?). Gezien het voorgaande mag duidelijk zijn dat ik hier geen voorstander van ben en vind ik herintroductie getuigen van menselijke arrogantie. Slechts onder één voorwaarde kan ik akkoord gaan met herintroductie en wel als, in navolging van de suggestie van RA, alle 42.000 soorten die we in Nederland kennen eigen belangenverenigingen krijgen die intensief met elkaar samenwerken om 'hun' soort ook voor de toekomst te behouden.

Literatuur

- Lenders, R., 1998. Betekenis en nut van de 'boomkikkernorm'. Een standpunt over (her)introductie. RAVON 2(1): 6-8.
 RA, 1999. Winnen met lege niches. Zoogdier 10(1): 44.
 Van der Velde, G., R.S.E.W. Leuven, & H.J.R. Lenders, 1994. Grenzeloze soortbescherming? De Levende Natuur 95(5): 192-199.
 Wansink, D., 1999. Forum. Zet de noordse woelmuis uit! Zoogdier 10(1): 25-26.

Ambtenaren van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij kijken 'hoe natuurontwikkeling in de praktijk uitwerkt...'. Foto Dennis Wansink

Rob Lenders, RAVON, Roukensstraat 3, 6521 BM Nijmegen

FORUM

WAAROM PRIKKEBEEN GEEN VISSSEN VANGT

Piet Bergers

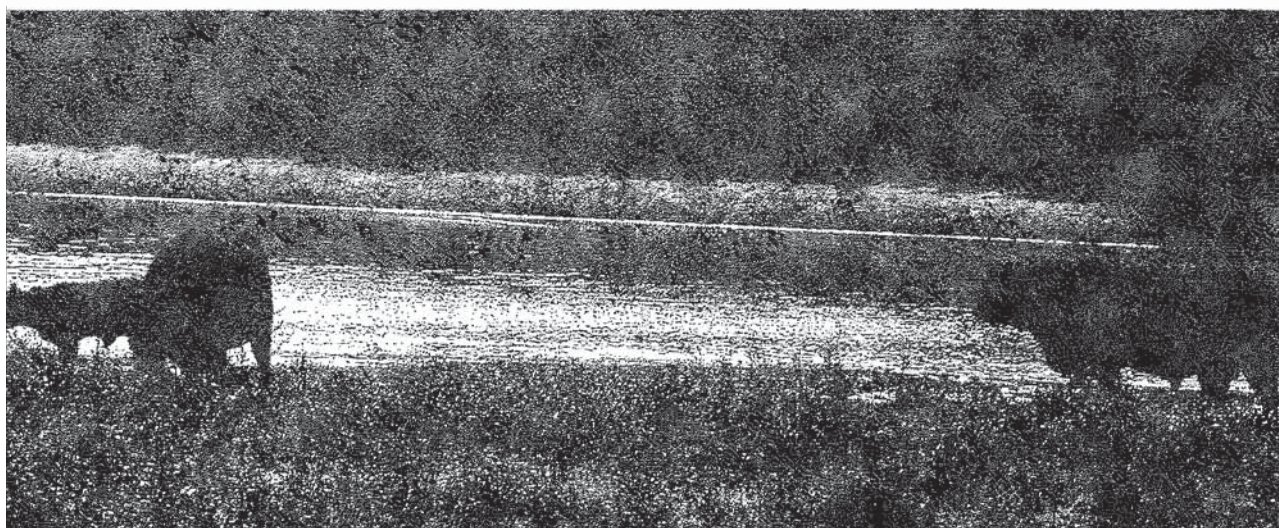
Dennis Wansink analyseert in Zoogdier 10(1) de situatie van de noordse woelmuis ten oosten van het IJsselmeer. De soort is sterk achteruitgegaan in verspreiding en komt alleen nog beperkt voor in Friesland. Uit ogenschijnlijk geschikte habitats in Noordwest-Overijssel is de noordse woelmuis verdwenen. De soort kan op eigen kracht niet meer op korte termijn hier terugkomen en moet dan ook maar geherintroduceerd worden.

De Nederlandse natuur is een park en dat park is het mooist als alle soorten aanwezig zijn waarvan wij, de mensen, vinden dat ze er horen. En als we toch aan het tuinieren (natuurontwikkelen) zijn kunnen we ook de soorten uitzetten die we willen. De analyse van Dennis is grondig, zijn inschatting van de mogelijkheden is realistisch en zijn betoog is zo overtuigend dat ik na lezing van het stuk concludeerde dat we inderdaad maar snel tot uitzetting

moeten overgaan. Dat kan zelfs verantwoord gebeuren omdat de herintroductie, indien goed begeleid, voldoet aan bijna alle criteria van de IUCN voor herintroductie van dieren. Er moet alleen nog aangetoond worden dat de omstandigheden die verantwoordelijk waren voor het uitsterven inmiddels opgeheven zijn. Daar valt wel een mouw aan te passen. Immers: de regio is intussen weer geschikt voor herintroductie van de otter, dus voor de noordse woelmuis zal er dan toch helemaal geen probleem meer zijn? Toch bleef er iets knagen in mijn achterhoofd.

Wat in mijn achterhoofd knaagde was

Galloway-runderen in de Blauwe Kamer in de Rijnruiterwaard tussen Rhenen en Wageningen, één van de eerste natuurontwikkelings-('tuinier-')projecten in Nederland. Foto Jan Buys.

het stemmetje van de natuurbeschermer. In een land waarin de natuur gebruik moet maken van elke vierkante meter die haar rest, moet de natuurbescherming gebruik maken van de meest geavanceerde technieken om haar doelstellingen te halen. Geografische informatie systemen, statistische analyses en gecompliceerde modelberekeningen behoren tot het instrumentarium van de moderne Prikkebeen. Toch is zijn netje nog steeds het belangrijkste hulpmiddel. Hiermee verzamelt hij namelijk de feiten waarmee de high-tech instrumenten gevoed worden. Kennis van de verspreiding van soorten is noodzakelijk voor een goede bescherming. Via genoemde technieken kan hieruit afgeleid worden wat de relevante ecologische factoren zijn die het voorkomen van de soort bepalen. Kennis van deze factoren is de sleutel tot een goede bescherming.

Karpers

Als je wilt weten welke eisen een karper aan zijn leefgebied stelt, moet je in een studie naar het voorkomen ervan in elk geval geen wateren onderzoeken waarin gevisst wordt. Er is in Nederland geen diergroep die zoveel uitgezet wordt als vissen, dus het is maar de vraag of ongestoorde wateren te vinden zijn. Nu is het wel zo dat je ook in hengelwater kunt kijken of de karpers zich succesvol voortplanten, maar dan weet je alleen iets over de huidige geschiktheid van het habitat. Of de karper ook langdurig op die plek kan blijven leven zonder menselijk ingrijpen en of hij die plek ook op eigen kracht had kunnen bereiken, dat is onbekend. Als karper kun je goed in de problemen komen als de hengelsportverenigingen nog verder vergrijzen en er niet in slagen meer jongeren voor hun hobby te interesseren. Het huidige pakweg miljoen hengelaars neemt dan af tot misschien maar honderdduizend. Afhankelijk van wie dan de sterkste lobby heeft zal het pleziervissen verboden worden als vorm van dierenmishandeling, faunavervalsing of natuurverstoring. De visstand zal dan niet meer op de huidige manier beheerd worden. Met als gevolg dat de introductie door monniken in de middeleeuwen binnen duizend jaar toch niet succesvol bleek?

Natuurbescherming moet naar mijn mening er steeds naar blijven streven om de natuur zo veel mogelijk onafhankelijk te houden van menselijk ingrijpen. Dat is op de lange termijn de beste garantie voor het overleven van soorten. Daarom moeten we zo lang mogelijk hoogstens aan de randvoorwaarden sleutelen en de soorten

I. HOE MIJNHEER PRIKKEBEEN ZICH MET DE KAPELLEVANGST VERLUSTIGT.

's Morgens vroeg sjokt Prikkebeen
Druk door dik en dun al heen;
Vlinders vangen in zijn net
Is zijn allergrootste pret
En, als men hem dat verbod,
Kniesde hij zich zeker dood.

zelfstandig houden. Dus geen soorten uitzetten. Dan kun je tenminste zien of het de goede of de verkeerde kant uitgaat.

Wat dan?

Ben ik nou ten allen tijde tegen het uitzetten van soorten? Nee. Ik ben voor wegvangen en kweken, uitzetten, etc. etc. als allerlaatste redmiddel om uitsterven te voorkomen. Weg is weg, voorgoed. Als dit jaar uit de noordse woelmuis-inventarisatie in Friesland blijkt dat de noordse woelmuis nog verder achteruitgegaan is, en de high-tech methoden aangeven dat uitsterven ten oosten van het IJsselmeer waarschijnlijk is, dan ben ik voor een goed begeleid uitzetten in Noordwest-Overijssel. Dat heeft dan drie voordelen. De kans op het behoud van deze vorm van onze inheemse ondersoort neemt toe. We kunnen meteen meer kennis opdoen, waarmee de natuurbescherming weer een stap verder komt. En de bekende Nederlanders die te weinig op televisie komen, hoeven niet in een tochtige trekschuit op het Heegermeer te waken bij de 'laatste' noordse woelmuizen van Nederland.

Piet Bergers, Diedenweg 9, 6717 KR Ede.

Eikelmuis op Zeeuws-vlaamse bodem

Tijdens een paddenstoelenexcursie op 18 oktober 1998 in het Erasmusbos in West Zeeuws-Vlaanderen, sprong, na het oplichten van een stuk dood hout, een muisje tevoorschijn, dat even later door de aanwezigen positief gedetermineerd kon worden als eikelmuis (de Zwart, 1998). Dit is de tweede waarneming in Zeeuws-Vlaanderen na de vondst van een exemplaar in het najaar van 1990. Die eikelmuis werd slapend aangetroffen in een zak hamstervoer in Schoondijke en vervolgens in een kooi gestopt. Na een week is het dier overleden en opgezet. Bij dit exemplaar kon niet uitgesloten worden dat het met het hamstervoer was aangevoerd van elders (van Westrienen, 1993). Bij deze tweede waarneming is het aannemelijk dat de eikelmuis op eigen kracht het Erasmusbos heeft bereikt gezien het voorkomen in natuurlijk habitat en de geringe afstand tot de Vlaamse populatie.

Bovendien kwam er, naar aanleiding van een artikeltje in het dagblad De Stem over de waarneming van een eikelmuis in het Erasmusbos, bij Lucien Boerjan een waarneming binnen van eikelmuisen te Klein Brabant, twee km ten Zuid-oosten van Oostburg. Eind januari - februari 1999 werd een mogelijke eikelmuis gevangen in een muizenval in een boerderij, gevolgd door een tweede exemplaar in maart. Helaas konden deze waarnemingen niet bevestigd worden, omdat de muizen al waren weggegooid. De beschrijving die de bewoners gaven kwam overeen met een eikelmuis.

De eikelmuis heeft zich in tien jaar tijd van de Vlaamse westkust naar de Vlaamse oostkust uitgebreid. Daarbij heeft de soort, die hier cultuurvolger is, enige grote hindernissen als de IJzer, Oostende en de haven van Zeebrugge weten te passeren. In 1992 werden 2 exempla-

WAARNEMINGEN

Tekening Awie de Zwart

ren waargenomen in het Belgisch Zwin (van Gompel, 1992). De laatste hindernis op weg naar Nederland, de monding van het Zwin, lijkt dus inmiddels ook genomen.

Op dit moment is het echter niet duidelijk of de eikelmuis zich definitief in Zeeuws-Vlaanderen gevestigd heeft. Afgelopen voorjaar is een eerste stap gezet om deze vraag te beantwoorden. In het weekeinde van 28 t/m 30 mei 1999 is er een inventarisatieweekend in het bos van Erasmus gehouden met speciale aandacht voor de eikelmuis. Zoogdierspecialist Jan Piet Bekker uit Veere heeft een zevental raaien uitgezet verspreid over het gehele gebied. Er werden helaas geen eikelmuisen gevangen.

Bij deze doen wij een oproep voor (een herhaling van het) veldonderzoek. De meest voor de hand liggende plaatsen om te zoeken zijn de Kievitepolder (de duinen aan de Nederlands kant van het Zwin) en het eerder genoemde Erasmusbos. Voor meer informatie over de

locaties en plaatselijke contacten kan contact worden opgenomen met de schrijvers.

Literatuur

- Gompel, J. van, 1992. Opmars eikelmuis en vos in Belgische kustduinen. *Zoogdier* 3(4):8-10.
 Westrienen, R. van, 1993. Eikelmuis en vos in West Zeeuws-Vlaanderen, 't Duumpje 19(1):8.
 Zwart, A. de, 1998. De Eikelmuis definitief in Zeeuws-Vlaanderen? 't Duumpje 24(3):9.

Awie de Zwart en Rob van Westrienen, p/a Eeshof 3, 6715 DL Ede, 0318-642665

Bevers en waterspitsmuis in de Biesbosch

Elk jaar organiseert de Bever Werkgroep Nederland (BWN-VZZ) een weekend voor leden en geïnteresseerden om bevers te bestuderen in de Brabantse Biesbosch, zo ook het weekend van 23 t/m 25 juli 1999. De BWN-VZZ voert 's zomers sinds 1995 in de Biesbosch het monitoringsonderzoek uit. De personen die op het excursie-weekend komen 'varen' mee in het lopende onderzoek. Overdag wordt de Biesbosch met bootjes verkend op beversporen en andere diersoorten, waaronder vogels. 's Avonds wordt er bij burchten en hollen gepost om het aantal bevers per territorium te bepalen.

Dit jaar werd het weekend bezocht door twaalf personen, waarvan de meesten nog nooit een bever hadden gezien. Aan het eind van het weekend was dit gemis goed weggewerkt, aangezien iedereen minimaal vijf bevers heeft kunnen aanschouwen. Daarbij werden niet alleen bevers gezien die even langszwommen (dan zie je alleen een 'kopje'), maar werden diverse keren op de kant

foeragerende bevers, spelende bevers (worstelen) en in één geval een geurmerk plaatsende bever waargenomen. Daarnaast werd tijdens de avondobservaties drie beverratten, drie muskusratten en twee overzwemmende reeën waargenomen. Ook werden regelmatig ijsvogels gezien en werden in een natuurontwikkelingsgebied naast de Biesbosch een paartje steltkluten met twee jongen waargenomen, een voor Nederlandse begrippen bijzonder broedgeval.

Tijdens het beverweekeind werden ook een stuk of vijftien inloopvallen voor muizen geplaatst in de zuid-westhoek van de polder 'Vijf Ambachten', in een rietvegetatie met hier en daar plakken liesgras (krtc. 117.1/418.9). De polder ligt binnendijks, maar overstroomt vanwege een verlaging in de dijk eerder dan andere binnendijks gelegen voormalige landbouwpolders in de Biesbosch. De bodem was op het moment van vangen vrij droog. De afstand tussen de vallen bedroeg vijf meter. De vallen werden op zaterdag 24 juli 's middags geplaatst, direct op scherp gezet en tweemaal gecontroleerd, op zaterdagavond en op zondagochtend. Tijdens de ochtendcontrole op zondag werd een waterspitsmuis gevangen. De enige andere vangst betrof een bosspitsmuis, tijdens dezelfde controle.

In de Biesbosch werd deze waterspitsmuis gevangen, de derde sinds 1990. Foto Albin Hunia

Sinds 1990 is dit de derde vangst van een waterspitsmuis in de Biesbosch. Eerdere vangsten werden gedaan in 1996 door Albin Hunia in de buitendijks gelegen polder 'De Dood' (Hunia, 1996) en in 1998 door P. de Bie in de binnendijks gelegen polder 'Noordplaat' (P. de Bie, mond. med.). Evenals

het in 1996 gevangen exemplaar was het dier uit de Vijf Ambachten zeer donker gekleurd. De buikzijde had een iets lichtere grijs tint en de vlekjes achter de ogen waren niet zichtbaar.

Het voorkomen van de waterspitsmuis in de Brabantse Biesbosch lijkt beperkt te zijn tot rietvegetaties of rietgorzen met een glooiende oever. Opvallend is dat zowel binnen- als buitendijks waterspitsmuisen zijn aangetroffen, ondanks het feit dat de buitendijkse gebieden behoorlijk vervuild zijn. Het zou bijzonder interessant zijn om alle in de Biesbosch voorkomende potentiële leefgebieden van deze Rode Lijst-soort eens goed in kaart te brengen en een onderzoek naar de verspreiding in de Biesbosch te starten.

Met dank aan Dirk Fey voor de toestemming voor het vangen.

Maurice La Haye, Albin Hunia & Vilmar Dijkstra, p/a Droevendaalsesteeg 91, 6708 PS Wageningen, 0317- 421814.

KORTAF

Conferentie over 'Wildlife Ecology and Transportation'

Van 9 tot 12 februari 1998 werd voor de tweede maal de International Conference on Wildlife Ecology and Transportation georganiseerd, in Florida.

De problematiek van de toenemende versnippering van natuurgebieden door de aanleg en het gebruik van infrastructuur stond centraal. Recent onderzoek naar de effecten van versnippering werden gepresenteerd, waardoor een beter inzicht in de aard en omvang van de problemen werd verschaft. Daarnaast richtte de bij-

eenkomst zich op de mogelijke oplossingen voor habitatfragmentatie. Een verscheidenheid van ontsnipperende maatregelen passeerden hierbij de revue, terwijl tevens de noodzakelijke beleidslijnen en -strategieën werden bediscussieerd.

Het congres had zo'n 200 deelnemers, afkomstig uit de Verenigde Staten, Canada, Australië, Nederland en Oostenrijk. Er vond uitwisseling plaats van kennis en informatie tussen onderzoekers, beleidsmakers, adviseurs, ont-

werpers en uitvoerders. De inhoud van zowel de presentaties als posters was zeer gevarieerd. Dit had tot resultaat dat de problematiek van versnippering door infrastructuur vanuit (zeer) verschillende invalshoeken werd belicht.

Er waren drie Nederlandse presentaties tijdens de conferentie. Hans Bekker presenteerde namens de Dienst Wegen en Waterbouwkunde van Rijkswaterstaat de inspanningen die bij het ontwerp en de inpassing van rijkswegen ten behoeve van de ecologie zijn verricht, plus een korte schets van de ontwikkelingen binnen het 'Infra Eco Network Europe' (IENE). Aansluitend deed Marcel Huijser van de VZZ verslag van het in opdracht van RWS-DWW uitgevoerde egelonderzoek. Tenslotte schetste Edgar van der Grift, namens Holland Railconsult en NS Railinfrabeheer Systeemontwikkeling, de problematiek van versnippering rond spoorwegen, en illustreerde hij compenserende en mitigerende maatregelen.

Door de drie Nederlandse deelnemers is een Nederlands-talig congresverslag samengesteld, niet een volledig verslag van de presentaties en discussies tijdens het congres, maar meer een bundeling van aansprekende praktijkvoorbeelden, suggesties en aanbevelingen. Hierbij ligt de nadruk op mitigerende maatregelen, maar ook beleid- en onderzoeksaspecten komen aan bod. De tekst is waar mogelijk aangevuld met illustratiemateriaal dat voor een belangrijk deel tijdens veldbezoeken in Florida is verkregen.

De conferentie heeft inmiddels een vervolg gekregen in de *Third International Conference on Wildlife Ecology and Transportation*, van 13 tot 16 september gehouden in Missoula, Montana (VS). Voor meer info en aanvragen van het congresverslag: Edgar van der Grift, 030-2358667 (NL); e-mail eavandergrift@hr.nl.

Symposium wilde kat

In april 2000 wordt in Göttingen (Duitsland) een vierdaags symposium gehouden over de wilde kat gehouden, met als voertaal engels. Het conferentieoord (slot Nienover) ligt zo'n 120 km ten zuiden van Hannover. Mensen die willen deelnemen kunnen een berichtje sturen naar Karsten Hupe, Schlossweg 1, D-37194 Bodenfelde, e-mail karhupe@aol.com.

Vossenonderzoek Vlaanderen

Het onderzoek dat het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer in Vlaanderen verricht naar de vossenpopulatie in twee steekproefgebieden van 100 km² begint aardige resultaten op te leveren. Het afgelopen voorjaar was het derde vangstseizoen. Er konden met hulp van vele medewerkers van binnen en buiten het instituut maar liefst 67 jonge vossen gevangen en ge-oormerkt worden, wat het totaal op 128 bracht. Dat vangen is een intensief werk, want in nauwelijks drie weken tijd, vanaf eind april tot ver in mei, moet je zowat op alle plekken tegelijk

zijn. Met vangmateriaal sleuren, helling op en helling af, door het bos en over prikkeldraad, het is 'hard labuur'. Soms dienen daarbij tot veertig (!) vangfuiken op één lokatie geplaatst te worden. De dagelijkse vangcontrole, al gauw een week lang per lokatie, start bij het krieken van de dag, onverminderd op weekend- en feestdagen zoals we die in de meimaand kennen.

Bijkomende uitdaging was het proberen vangen van enkele volwassen vossen, om ze van een zender te voorzien. De daarbij gebruikte vangtechniek vereiste, om redenen van dierenwelzijn, een valcontrole om de drie uur, uiteraard 's nachts... Hoewel enkele geschikte lokaties voor telemetrie-onderzoek wegvielen door illegale bouwjaht (uitgegraven burchten, burchten met stropen...) konden toch twee buurmoervossen gevangen worden, Frieda en Mariette. Sinds begin mei wordt hun dagelijkse en nachtelijke doen en laten stukje bij beetje ontsluit. Met een beetje geluk (de dames steken regelmatig drukke verkeerswegen over...) gaan we daar nog veel van leren. Wellicht later daarover meer.

Koen Van Den Berge, e-mail Koen.VanDenBerge@lin.vlaanderen.be.

Foto Koen Van Den Berge

Marternetwerk werkt!

Het voor geheel Vlaanderen opgezette 'Marternetwerk' heeft dit jaar enkele sensationele waarnemingen opgeleverd. Om te beginnen een betrouwbare waarneming, op 12 mei, van twee levende otters, gezond en wel aan het stoeien in een Vlaams kanaal. Via het netwerk werd op 22 mei ook een volwassen vrouwtjesdas ingezameld als verkeersslachtoffer, in de Oost-Vlaamse Scheldevallei bij Oudenaarde. Behalve dat een lokaal jachtwachter veertien dagen daarvoor reeds sporen had gevonden, leverde uitgebreid terreinonderzoek in de wijde omgeving van de vindplaats geen verdere aanwijzingen voor dassen-activiteit. Een zwerver? Via de nog uit te voeren autopsie kan hierover mogelijk wat meer klaarheid komen.

Begin mei werd ook - de eerste! - boommarter op Vlaams grondgebied opgeraapt, meer bepaald ter hoogte van het Hallerbos. Dankzij het feit dat de vinder moedig genoeg was het dier, dat reeds 'spetsrot' was (het bewoog!), toch in te zamen, kon via een autopsie de determinatie bevestigd worden: ontegensprekelijk een boommarter, een volwassen mannetje. Waarmee nog maar eens aangetoond wordt dat effectieve inzameling van dode dieren, in welke toestand dan ook, ten zeerste aangewezen is wanneer het om mogelijk bijzondere gevallen gaat. Een pluk haar, een stuk kaakbeen... het volstaat om op zijn minst zekerheid te krijgen aangaande de soort.

Elke dode marterachtige, maar ook wasbeer, wasbeerhond, beverrat en bever, is het waard ingezameld te worden. Vondsten kunnen gemeld worden aan een van de vele medewerkers. Een lijst daarvan is op aanvraag verkrijgbaar bij *Koen Van Den Berge*, IBW, Gaverstraat 4, B-9500 Geeraardsbergen, tel. 054/437112, fax 054/410896, e-mail *Koen.VanDenBerge@lin.vlaanderen.be*.

Snel, sneller, snelst

Nu de speurtocht naar noordse woelmuizen in Noordwest Overijssel niets heeft opgeleverd (zie Zoogdier 10(1)) is Friesland de enige Nederlandse provincie ten oosten van het IJsselmeer waar nog sprake is van een populatie. Maar ook met die populatie gaat het niet goed. Tussen 1946-1969 en 1989-1996 is de verspreiding in Friesland met bijna 40% afgenomen (zie Zoogdier 8(1)). Dit kan betekenen dat de populatie in Friesland aan het verdwijnen is of dat er niet goed gezocht is. De VZZ heeft daarom aan de provincie en het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) voorgesteld om een intensieve inventarisatie uit te voeren en, in samenwerking met het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), uit te zoeken of de populatie in Friesland duurzaam is. Dit laatste is te achterhalen door de verspreidingsgegevens en gegevens over vegetatie en beheer in een model te koppelen. Het model bekijkt dan of er voldoende geschikte leefgebieden zijn, die niet te ver uit elkaar liggen voor noordse woelmuizen. Er moet sprake zijn van een *netwerk* van geschikte leefgebieden om een populatie noordse woelmuizen te behouden.

De inventarisatie is in september gestart en duurt tot half oktober. Daarna worden de analyses uitgevoerd. Eind 1999, begin 2000 komen de VZZ en het IBN-DLO met hun conclusies en adviezen.

Bij de inventarisatie wordt de IBN-methode gebruikt zoals die in Zoogdier 8(3) beschreven is. Hiermee kan snel aangetoond worden welke muizensoorten in een gebied voorkomen, zonder het gevaar te lopen dat soorten gemist worden. Frank Mertens en Maurice La Haye, die het veldwerk uitvoeren, hadden echter niet verwacht dat de muizen

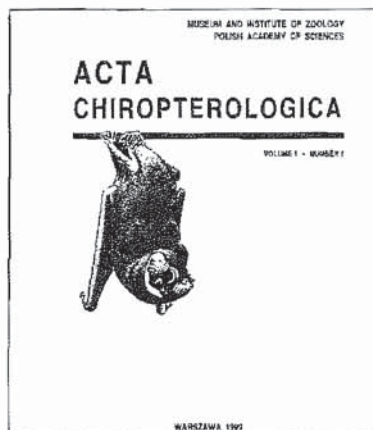

zich zo snel zouden laten vangen als op de eerste velddag gebeurde. Direct nadat Frank een inloopval ten noorden van de Grote Wielen 'op scherp' had gezet liep er al een muis in. En, ja hoor, het was een noordse woelmuis! Dit gebeurde in een ander gebied nog een keer. Nu was het een aardmuis die sneller dan snel de val inliep.

Dennis Wansink

Nieuw vleermuis-tijdschrift

Vanaf dit jaar is de wereld een nieuw wetenschappelijk engeltalig tijdschrift over vleermuizen rijker. Het heet 'Acta Chiropterologica' en wordt uitgegeven door het Museum & Institute of Zoology van de Poolse Academy of Sciences te Warschau. Een persoonlijk abonnement (2 afleveringen per jaar) kost US\$ 40. Nadere informatie bij Dr. Wieslaw Bogdanowicz, Polish Academy of Sciences, Wilcza 64, 00-679 Warschau, Polen. E-mail *wieslawb@robal.miiz.waw.pl*.

BESPREKING BOEK

Het lied vandedodo Biogeografie en Natuurbehoud

In het lied van de Dodo neemt David Quammen de lezer mee op een rondreis door de voornaamste eilanden, archipels en natuurgebieden, maar ook door de geschiedenis van de eilandbiogeografie als wetenschap en de invloed ervan op het denken over oecologie, evolutie, soortvorming en uitsterven en natuurbehoud. Het boek is een turf van meer dan 600 blz. met enkele kaarten, zeer weinig illustraties, maar een zeer boeiende tekst. Het is wetenschap van een zeer hoog gehalte, verteld op een manier zoals wetenschap moet verteld worden. Het boek scoorde in de VS hoog op de non-fiction lijsten, en terecht. Het is één van de weinige boeken die ik op minder dan drie weken van het begin tot het einde uitgelezen heb. Zoals een recensent schreef: David Quammen beschrijft wetenschap als een soap, zonder melig te worden, met alle trucs om de aandacht gaande te houden.

In zijn boek schuwt hij noch tans de moeilijke onderwerpen niet; deze worden echter op een zodanig elegante manier bij de lezer aangebracht, dat deze, zonder dat hij het beseft, de grondslagen van de moderne eilandbiogeografie en de wetenschappelijke achtergronden van het natuurbehoud ingelepeld krijgt. In het hele boek vroeg ik me slechts bij een tiental bladzijden af of ze niet te moeilijk zouden zijn voor een gemiddelde lezer. Het geheel is echter ongemeen boeiend.

Quammen begint met de vader van de eilandbiogeografie, Alfred Russell Wallace, die

om den brode soorten verzamelde in de 19e eeuw en hierbij zowel het Amazone-oerwoud als de Zuidoost-aziatische eilanden bezocht. Bij die laatste viel hem op dat de fauna's van sommige eilanden op die van Azië leken, van andere, meer zuidelijk gelegen eilanden echter meer op de fauna van Australië. Zijn observaties waren zo nauwkeurig dat hij een grens kon trekken tussen de eilanden die de 'fauna van Azië' en de 'fauna van Australië' scheidde. Deze lijn, die later door meer gedetailleerde observaties beter gedocumenteerd is, wordt nu nog steeds de lijn van Wallace genoemd. Wanneer Wallace genoemd wordt, kan ook Darwin niet ver uit de buurt zijn: beiden zijn de grondleggers van wat de evolutieleer wordt genoemd. Ook hier komt Quammen bijzonder boeiend over: hij geeft een aantal details van deze 'gezamenlijke' of 'gelijktijdige' ontdekking en gaat de vraag over plagiaat door Darwin niet uit de weg. Bovendien kiest hij duidelijk partij voor Wallace, waar het over nauwkeurigheid van verzamelen en het maken van aan-

tekeningen gaat. Overigens zijn de reisverslagen van zowel Darwin als Wallace recent in het Nederlands vertaald en te koop in de betere boekhandel.

Na deze lange en boeiende inleiding komen we terecht bij de eilandbiogeografie van MacArthur en Wilson, die voor het eerst een onderbouwde theorie gaf voor het verschijnsel dat het aantal soorten dat in een bepaald gebied voorkomt afhankelijk is van de omvang van dat gebied. Als gevolg van deze theorie kreeg de theoretische oecologie een ware impuls en verschenen oecologische modellen bij de vleet. Sommige ecologen werden ware computerspecialisten en de geproduceerde modellen en theorieën over levensgemeenschappen waren niet altijd te volgen.

Het eilandbiogeografische model werd ook toegepast op het natuurbehoud en toen begon de discussie pas echt. Welke prioriteiten moest men stellen bij de verwerving van reservaten? Zijn verschillende kleine reservaten beter dan één grote? Zijn we beter af met ronde of met langgerekte reservaten? Quammen kijkt met de nodige zin voor kritiek terug op deze periode en geeft een gediïversifieerd beeld, o.a. door uittreksels uit interviews met de betrokken opposanten, met beschrijvingen over hun veldwerk en lopend onderzoek. Ongemeen boeiende bladzijden met beschrijvingen van onderzoek naar de meest merkwaaardige organismen, gaande van lemuren en halfapen op Madagascar tot kikkers in geïsoleerde fragmenten van het Amazone-oerwoud.

Daarna snijdt hij het laatste grote onderwerp aan: kleinste levensvatbare populaties en ecosysteemverval. Dit onderdeel is verplichte literatuur voor iedereen die zich met natuurbehoud bezig houdt. Kwaliteit van de omgeving, omvang van natuurreservaten en inteelt komen aan de orde en laten een tamelijk pessimis-

tisch beeld zien van de toekomst. Onderzoek naar de kleinste omvang van nog levensvatbare populaties tracht na te gaan welke de minimale populatiegrootte en oppervlakte van geschikt woongebied moet zijn om het voortbestaan van een soort over een langere periode veilig te stellen. Ecosysteemverval onderzoekt en beschrijft de gevolgen van het uitsterven van een aantal sleutelsoorten in een levensgemeenschap, wat vaak gevolgd wordt door een voortschrijdende verarming van het soortenspectrum, terwijl enkele soorten zich sterk uitbreiden. Een ander aspect van ecosysteemverval is het inbrengen (meestal door de mens, zoals bij de dodo van Mauritius) van vreemde soorten in oorspronkelijk geïsoleerde levensgemeenschappen.

Het boek is beklemmend omdat er geen pasklare oplossingen worden aangereikt; het beschrijft de trends en geeft een richting aan. Het meest beklemmend vind ik het feit dat, alhoewel de diagnose gesteld is, er geen maatschappelijke consensus is (althans niet in het door economie en winst gedomineerde systeem waarin wij nu moeten functioneren) om er iets aan te gaan doen. Alle maatregelen botsen op het winstbejag van individuen en staten. Zo lijkt het een vrijwel zeker gegeven dat binnen honderd jaar de vertegenwoordigers van de grote zoogdieren in Noord-Amerika zullen uitsterven; ook de Afrikaanse grote grazers zullen waarschijnlijk de invoering van het kapitalistisch economisch systeem (en ook de smerige wapenhandel die eraan vast hangt) op dit continent niet lang meer overleven.

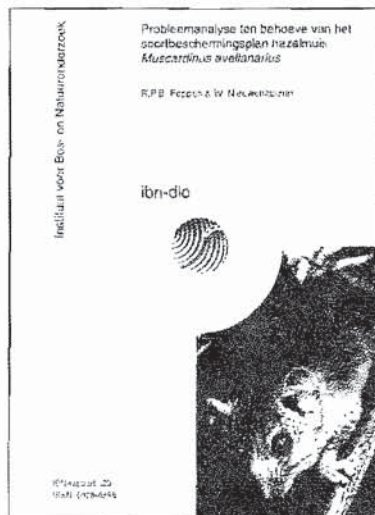
In zijn nawoord pleit David Quammen ervoor om enerzijds die bewegingen te steunen die de 'Wildernis' vooropstellen en werken aan een grote kwalitatieve ecologische hoofdstructuur, en anderzijds te werken aan een integratie van natuur-

behoud en menselijke activiteiten, ook en vooral buiten de reservaten. De enige echte conclusie die hij kwijt wil, luidt dat wie er werkelijk iets aan wil doen zichzelf beperkingen zal moeten opleggen in zijn materiële verwachtingen. Aan deze conclusie is minder dan een halve bladzijde besteed.

André De Kimpe

Quammen, David, 1998. Het lied van de dodo. Eilandbiografie in een eeuw van extinctions. Uitgeverij Atlas - Amsterdam/Antwerpen. 736p. ISBN 9025422977. Nfl 79,90.

Bescherming Hazelmuis

Slaapmuizen roepen bij zoogdierliefhebbers zonder uitzondering sympathie en zelfs verdedering op. Ze zijn mooi van kleur en tekening, gezegend met een fraai behaarde staart en ze hebben grote ogen. Bovendien zijn ze niet erg schuw en hebben ze een interessante levenswijze. Niet dat het veel mensen gegeven is daar zelf iets van waar te nemen, want het zijn nacht- of schemeringsdieren en vooral: ze zijn zeldzaam.

In Nederland en Vlaanderen worden van de slaapmuizen alleen de hazelmuis *Muscardinus avellanarius* en de eikelmuis *Eliomys quercinus* aangetroffen. Beide staan op de Nederlandse Rode Lijst, de

hazelmuis ook op de Vlaamse. Als typische bewoner van het struikgewas aan de bosrand op geaccidenteerd terrein, komt de hazelmuis in Nederland uitsluitend voor in Zuid-Limburg. Om de soort voor uitsterven te behoeden is een 'Actieplan Hazelmuis' opgesteld door de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg (IKL), voorafgegaan door een probleemanalyse van het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO).

De probleemanalyse

De hazelmuis geldt als een indicator of gidssoort voor dieren en planten die gebonden zijn aan mantelzoomvegetatie in bosranden. De probleemanalyse is dan ook niet alleen van belang voor het voortbestaan van de hazelmuis, maar tevens voor het behoud van karakteristieke leefgemeenschappen van bosranden in de regio Zuid-Limburg. De gekozen aanpak maakt het rapport zeer leesbaar, ook voor de niet-wetenschappelijke zoogdierliefhebber. Begonnen is met een literatuurstudie van de ecologie van de soort: verspreiding, habitateisen, dichtheden en populatiegegevens zoals nestplaatskeuze, voortplanting, dispersie. Uitvoerig is onderzocht welke bosranden in Zuid-Limburg potentieel geschikt zijn voor de hazelmuis. Op basis van de beschrijving van in Nederland gevonden nestplaatsen (ruim 500 in de periode 1990-96) is daarbij vooral gelet op de expositie van de bosrand ten opzichte van de zon. Deze blijkt vrijwel altijd te liggen tussen west-noord-west en oost-zuid-oost. Vervolgens is gekeken naar de structuur van de bosrand en de begroeiing, waarbij de aanwezigheid van bramen cruciaal geacht wordt.

De vindplaatsen van de hazelmuis worden in het rapport aan een ruimtelijke en een duurzaamheidsanalyse onderworpen. Met duurzaamheid wordt hier bedoeld dat nagegaan wordt of een populatie -

of verschillende kleine deel-populaties die met elkaar in verbinding staan - voldoende levensvatbaar geacht mogen worden. Daarbij is gebruik gemaakt van LARCH, een model dat door het IBN is ontwikkeld en dat uitgaat van habitateisen van een soort en dan het aantal te verwachten exemplaren berekent. Met behulp hiervan is bekeken of de geschikte plaatsen ook werkelijk door hazelmuizen bezet worden en - als dat niet het geval is - aan welke factoren dat ligt.

Het rapport geeft twee hoofdproblemen: de slechte verbinding tussen (deel)populaties en het interne beheer. Onder beheer valt naast maaien ook kleinschalig onderhoud van hakhout en extensieve begrazing door vee. Daarnaast worden als belangrijke factoren genoemd de afstand tussen hoge bomen en het veld en de aanwezigheid van soortenrijk struweel van voldoende breedte.

Het Actieplan

De aanbevelingen die in het IBN-DLO rapport ten aanzien van het beheer gedaan worden, zijn voor het Plateau van de Epenerheide uitgewerkt in het Actieplan Hazelmuis van het IKL. Ook dit eveneens zeer leesbare Actieplan bevat een beschrijving van de hazelmuis en zijn ecologie, de verspreiding en de bedreigingen. Het belangrijkste deel van het plan wordt gevormd door een zeer gedetailleerde beschrijving van het in potentie duurzame netwerk van hazelmuispopulaties op de Epenerheide in de boscomplexen Crapoel-Slenaken en Epen-Gulpen. Het plan behandelt eerst een aantal algemene uitgangspunten voor de inrichting en het beheer van bossen, bosranden en kleine landschapselementen ten behoeve van de hazelmuis. Dan wordt van iedere bosrand die geschikt is of zou kunnen fungeren als verbindingzone tussen bestaande populaties, aangegeven welke inrichting voor de hazelmuis optimaal geacht

wordt en hoe het beheer zou moeten zijn. Tot slot geeft het actieplan een kostenraming van de te nemen maatregelen, die er overigens niet om liegt: ruim anderhalf miljoen gulden. De pijn wordt verzacht doordat de maatregelen verdeeld zijn over drie prioriteitsklassen en een gefaseerde uitvoering. Maar als de in het laatste hoofdstuk opgenomen planning en fasering worden opgevolgd, hebben we voor het genoemde bedrag in 2015 dan ook een fraai bosgebied, waar naast de hazelmuis en andere bosranddieren ook natuurliefhebbers van zullen genieten.

A. Pillot, Poirterlaan 23, 5611 LA Eindhoven, 040-2111923 (NL) (ook fax), e-mail apillot@iae.nl

Probleemanalyse ten behoeve van het soortbeschermingsplan

hazelmuis *Muscardinus avellanus*, R.P.B.Foppen & W. Nieuwenhuizen, 1997, IBN-rapport 323. Te bestellen door f 40 over te maken op giro 948540 of bank 53915988 t.n.v. IBN-DLO in Wageningen o.v.v. IBN-rapport 323. Actie-plan Hazelmuis. ROM Mergelland. Plateau van Epenerheide, 1997, L.S.G.M.Verheggen. Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg, Roermond. Te bestellen door f 17,50 (incl. porto) over te maken op giro 5241531 t.n.v. Stichting IKL, postbus 154, NL-6040 AD Roermond o.v.v. 'actieplan hazelmuis'.

Algemene Ledenvergadering VZZ

De datum voor de Algemene Ledenvergadering van de VZZ is vastgesteld op 8 april 2000. Houd die zaterdag dus vrij!

VERENIGINGS NIEUWS

Jubileum VZZ

In 2002 viert de VZZ haar 50-jarig bestaan. Langzamerhand beginnen bestuur en medewerkers na te denken over de manier waarop we dat jubileum gaan accentueren. Hier en daar wordt al aan iets concreets gewerkt. Het zou echter kunnen dat u ook nog een mooi idee heeft. Aarzel niet het bestuur daarvan in kennis te stellen, persoonlijk, per telefoon, per post, per fax of per e-mail!

In verband met dat jubileum zoeken we naar foto's uit het verleden van de vereniging. Dat mag van alles zijn, foto's van bijeenkomsten, vergaderingen, excursies, personen, noem maar op. Opsturen of bellen naar het bureau van de VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, 026-3705318 (NL).

Gezocht: oude jaargangen Lutra

Wie heeft de jaargangen van 'Lutra' tussen 1968 en 1989 en kan ze een tijdje missen ten behoeve van de geschiedschrijving van de VZZ? De reservevoorraad oude jaargangen op het VZZ-bureau is namelijk niet meer compleet.

Degene die nog oude jaargangen heeft en deze wil uitleenen of definitief ter beschikking wil stellen wordt verzocht contact op te nemen met het bureau van de VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, 026-3705318 (NL).

De boommarker- werkgroep verandert

In 1991 is de Werkgroep Boommarker Nederland van de VZZ (WBN-VZZ) opgericht. Doel was de studie en bescherming van de boommarker. Dat laatste leek echt wel op zijn plaats bij een soort die in zulke kleine aantallen voorkomt en waarvan men in 1991 alleen maar kon vaststellen dat het areaal in Nederland aan het inkrimpen was. De verspreiding werd door ons geïnventariseerd in het project BIN (Boommarker Inventarisatie Nederland). Daarnaast werd op de Veluwezoom een mannetjesboommarker telemetrisch gevolgd om er achter te komen in wat voor biotoop de boom-

markers van Nederland zich ophouden.

Bij de oprichting was bepaald dat de WBN voor een bepaalde taak en een bepaalde periode werd aangegaan. Het bestuur heeft in zijn naïviteit dan ook gedacht dat nu in 1999 de WBN kon worden opgeheven. Dit heeft tot enkele misverstanden geleid die wij graag uit de weg ruimen. Wij denken dat de situatie voor de boommarker nog steeds niet zo gunstig is dat er geen extra aandacht voor bescherming meer nodig is. Zoals al in 1996 is betoogd door Sim Broekhuizen, op de Themadag Boommarker, vormen alleen de Veluwe boommarkers een populatie van een omvang die zich zelf in stand zou kunnen houden. In Utrecht en Drenthe/Friesland gaat het echter om te kleine

aantallen voor een zeker voortbestaan en elders in Nederland is voortplanting waarschijnlijk een grote uitzondering en leiden de boommarkers een marginaal bestaan.

Op de voorjaarsvergadering is daarom besloten om de WBN niet op te heffen, maar om te vormen tot een echte 'werkgroep'. Daarbij wordt van de leden verwacht dat zij actief zijn in het onderzoek, dat onder meer nodig is om beschermingsvoorstellen te kunnen formuleren. Dat onderzoek houdt vooral in het zoeken en observeren van nestbomen. De 'Markerpassen' verdwijnen, er wordt minder op de PR-trommel geroffeld, de groep verliest wat er nog rest aan kenmerken van een actiegroep, het aantal bijeenkomsten zal sterk verminderen en het onderling contact zal per e-mail worden onderhouden. Wel neemt de werkgroep zich voor om regelmatig de 'niet-actieve-geïnteresseerden' te informeren via Zoogdier. De nieuwe naam wordt Boommarkerwerkgroep.

Meldingen van boommarkers blijven welkom bij de werkgroep. De beschermingsactiviteiten worden overgenomen door de VZZ-werkgroep Zoogdierbescherming, alleen het opvangcentrum blijft fungeren onder de nieuwe boommarker-groep. Op dit moment wordt nagegaan of de boommarker kan worden ondergebracht in het project Zoogdiermonitoring. Daarover in een volgende Zoogdier meer.

Henri Wijsman, secretaris WBN-VZZ, Tony Offermansweg 6, 1251 KJ Laren, 035-5389031, e-mail wijsman@knoware.nl.

VACATURE

De VZZ is op zoek naar een secretariaatsmedewerker voor 2 tot 3 dagen per week. Op het kantoor van de VZZ in Arnhem nemen de werkzaamheden gestaag toe. Ook de naamsbekendheid van de VZZ als deskundigenorganisatie op het gebied van zoogdieren in de Benelux stijgt. Het gevolg is dat er veel vragen om informatie binnenkomen (via telefoon, post en e-mail) en de administratie, die al die werkzaamheden met zich meebrengen, toeneemt. Voor het beantwoorden van die vragen en het ondersteunen van de projectmedewerkers (momenteel 5) en de bureaucoördinator bij hun werkzaamheden zoeken we een secretariaatsmedewerker.

Het gaat in eerste instantie om de volgende werkzaamheden:

- verwerken en archiveren in- en uitgaande post (waaronder e-mails);
- telefoondienst
- voorraadbeheer kantoomaterialen (briefpapier, enveloppen, enz.)
- ondersteunen van bestuur, bureaucoördinator en projectmedewerkers bij hun werkzaamheden
- assisteren bij ledenactiviteiten (bijv. verzenden uitnodigingen studiedagen)
- adressenbeheer
- beheer van het archief

Wij bieden een salaris dat overeenkomt met schaal 2 van de Nederlandse overheid (maximaal f 3.390,- bij een voltijds-aanstelling).

Heb je belangstelling, ervaring met dit werk en enige affiniteit met het werkveld van de VZZ (zoogdierstudie en -bescherming) en woon je in de omgeving van Arnhem, stuur dan zo snel mogelijk een sollicitatiebrief naar VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem t.a.v. Dennis Wansink.

SVB en VZZ samen

De zoogdierwereld is (in Nederland!) weer een stukje overzichtelijker geworden. Met ingang van 1 augustus 1999 zijn de Stichting Vleermuisbureau (SVB) en de VZZ samenge-

gaan. Tijdens de Algemene Ledenvergadering in april van dit jaar hebben de leden van de VZZ het samengaan goedgekeurd. Het bestuur van de SVB had al eerder haar fiat gegeven.

Met het samengaan ontstaat er één aanspreekpunt voor mensen en organisaties die iets willen weten over zoogdieren in een bepaald gebied. Voor-

heen moest men zijn vragen zowel aan de VZZ (voor de niet-vliegende zoogdieren), als aan de SVB (voor de vleermuizen) richten. Nu kan men voor beide groepen terecht bij de VZZ. Met het samengaan krijgt de VZZ er ook een nieuwe werknemer bij: Ludy Verheggen. Ludy deed de acquisitie bij de SVB en begeleidde de

projecten. Ludy blijft deze functies binnen de VZZ vervullen. Hij zal zijn werkzaamheden vanuit zijn woonplaats Geleen verrichten. Aanvragen voor vleermuisgegevens kunnen dan ook nog steeds aan Ludy gericht worden, maar dan per adres VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, e-mail: zoogdier@big-foot.com.

Winkel: ledenprijzen

Vanaf 1 augustus is er een nieuwe winkelbeheerder op het kantoor van de VZZ. Haar naam is Merlijn van Deventer. Nieuwe mensen leiden altijd tot nieuwe ideeën. Zo is nu voor alle artikelen een *ledenprijs* ingevoerd. Hieronder volgt een overzicht van enkele artikelen die te koop zijn. De eerstgenoemde prijs in het overzicht geldt voor toezending per post. Het bedrag tussen haakjes is de prijs op stands en afgehaald op het kantoor van de VZZ. Voor de prijs in Belgische franken dient u het bedrag met 20 te vermenigvuldigen.

Voor bestellingen dient u het bedrag (inclusief verzendkosten) over te maken naar rekening 203737 van de Postbank (Nederland) of op rekening 000-1486269-35 van de Postcheques/Bank van de Post (België), onder vermelding van de titel en het aantal. U krijgt het artikel dan zo snel mogelijk toegestuurd.

L = ledenprijs; P = verzendkosten. Een volledige lijst staat op onze website:

<http://www.xs4all.nl/~zoogdier/>.

Determinatietabel Braakballen pluizen, K. Kapteyn (red.), 1999. Prijs f 12,50 (L: f 9,50; P: f 4,-).
Het voorkomen van kleine zoogdieren in Noordwest-Overijssel en hun relaties met vegetatie en beheer, M. La Haye & A. Haan, 1998. Prijs f 10,- (L: f 8,-; P: f 4,-).
Het voorkomen van doodgereden egels in relatie tot de samenstelling van het landschap, M. Huijser et al., 1998. Prijs f 25,- (L: f 20,-; P: 5,-). Ook de andere rapporten over het egelon-

derzoek zijn nog beschikbaar.
Marterpassen VII, Nieuwsbrief 1998, WBN-VZZ, 1999. Prijs f 7,50 (L: f 6,-; P: f 5,-). Ook de oudere nummers van *Marterpassen* (nummers I t/m V) zijn nog beschikbaar.

Belangrijke zoogdiergebieden in Nederland, V. Dijkstra, 1998. Prijs f 25,- (L: f 20,-; P: 5,-).

Vleermuisatlas, H. Limpens et al. (red.), 1997. Prijs f 49,50 (L: f 44,50; P: f 6,-).

Bibliografie over de das t/m 1996, J. Vink, 1997. Prijs f 10,- (L: f 8,-; P: f 5,-).

Aantalsontwikkeling van bevers in en rond het Nationaal Park De Biesbosch in 1997, V. Dijkstra, 1998. Prijs f 9,- (L: f 7,50; P: f 2,50). Ook de rapporten over de bevertellingen in 1995 en 1996 zijn nog beschikbaar.

Roofdieren in België en Nederland, R. Akkermans & D. Criel, 1986. Prijs f 10,- (L: f 8,-; P: f 5,-).

Atlas van de Nederlandse zoogdieren, S. Broekhuizen et al. (red.), 1992. Prijs f 37,50 (L: f 32,50; P: 7,50).

Zoogdieren van West-Europa, R. Lange et al. (red.), 1994. Prijs f 44,95 (L: f 40,-; P: f 7,50).

Basisrapport Rode Lijst van de Nederlandse zoogdieren, H. Hollander & P. v.d. Reest, 1994. Prijs f 5,- (L: f 5,-; P: f 5,-).

Vossen, J. Mulder, 1993. Prijs f 5,- (L: f 3,-; P: 2,-).

Kleine marters in de polder, N. Jonker & J. Mulder, 1994. Prijs f 7,50 (L: f 5,-; P: 2,50).

Ook de *ansichtkaarten* met bedreigde zoogdieren in België en Nederland zijn nog verkrijgbaar: f 15,- (L: f 15,-; P: f 2,-) per set van 14 verschillende soorten.

VLEN-dag

De jaarlijkse dag van de Vleermuiswerkgroep Nederland wordt gehouden op 6 november in het Ecodrome te Zwolle. Inlichtingen: Erik Jansen, 030-2722644 (NL).

Nacht van de Vleermuis

Vorig jaar werden voor het eerst door de Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN-VZZ) vleermuisexcursies georganiseerd in het kader van de Europese Nacht van de Vleermuis. De bedoeling was de Nederlandse burger duidelijk te maken dat vleermuizen geen uitheemse, vreemde en angstaanjagende dieren zijn, maar dat ze overal in Nederland voorkomen. Er wilden toen meer dan 10.000 mensen mee met de excursies, terwijl er plaats was voor 3.000. De 7.000 mensen die de VLEN vorig jaar moest teleurstellen hebben dit jaar de mogelijkheid gekregen alsnog met een excursie mee te gaan. Van mei tot en met september hebben de leden van de VLEN excursies gegeven. Veel mensen waren blij verrast dat ze toch nog mee konden. De VLEN kreeg veel lofuitingen en kinderen maakten tekeningen om de excursieleiders te bedanken.

Toch zijn er nog steeds mensen die niet aan de beurt zijn geweest. Zeer waarschijnlijk zal de VLEN ook in 2000 weer excursies organiseren. De posters voor de vierde Europese Nacht van de Vleermuis in 2000 zijn al besteld.

ADRESSEN

Zoogdier, tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

- Jaap Mulder, De Holle Bilt 17, 3732 HM De Bilt. 030-2213471 (NL).
- Dirk Criel, Zottegemstraat 2, 9688 Schorisse. 055-456610 (B).
- E-mail: zoogdier@bigfoot.com

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ)

- VZZ-Bureau en ledenadministratie: Oude Kraam 8, 6811 LJ Arnhem, tel. 026-3705318, fax 026-3704038 (NL), e-mail zoogdier@bigfoot.com.
- VZZ-België: Erik Van der Straeten, Kerkeveldstraat 35, 2610 Wilrijk. 03-2180470 (B).
- Veldwerkgroep Nederland: Paul van Oostveen, Bilderdijkstraat 6c, 2513 CP Den Haag. 070-3606962 (NL).
- Materiaaldepot Veldwerkgroep: Floor van der Vliet, Spaarndammerstraat 660, 1013 TJ Amsterdam. 020-6828216 (NL).
- Materiaaldepot VZZ-Vlaanderen: Chris Boomaars, Leuvensesteenweg 407, B-2800 Mechelen. 015/430648 (B). E-mail: chris.boomaars@skynet.be
- Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN-VZZ): Rudy van der Kuil, Lutherse Burgwal 24, 2512 CB Den Haag. 070-3652811 (NL).
- Werkgroep Zeezoogdieren: Marjan Addink, Naturalis, Postbus 9517, 2300 RA Leiden (NL).
- Werkgroep Marterachtigen: Arie Swaan, Rozenstraat 131-C, 1016 NP, Amsterdam. 0251-662225 (NL).
- Boomarter-werkgroep: Henri Wijsman, Tony Offermansweg 6, 1251 JK Laren. 035-5389031 (NL).
- Beverwerkgroep: Teun Baarspul, W.A. Scholtenstraat 10, 9712 KW Groningen. 050-3180630 (NL).
- Werkgroep Zoogdierbescherming: Hans Hollander, Loppersumhof 26, 6835 MA Arnhem. 026-3270693 (NL).
- Werkgroep Voorlichting: Nico Driessen, p/a Natuur & Milieu Overijssel, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle. 038-4217166 (NL).
- Werkgroep International: Marissa Visser, Bezembinder 31, 2401 HV Alphen aan den Rijn. 0172-445916 (NL).
- Redactie Lutra: VZZ-bureau (zie boven)

Zoogdierenwerkgroep Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubehoud

- Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent. 09-2234781 (B).

Vleermuizenwerkgroep van Natuurreservaten

- Alex Lefèvre, Natuurreservaten, Koninklijke Sint Mariastraat 105, 1030 Brussel. 02-2454300 (B).

Vleermuizenwerkgroep van Natuur 2000

- Bervoetsstraat 33, 2018 Antwerpen. 03-2312604 (B).

Vlaamse Vereniging voor Bestudering van Zeezoogdieren

- Rob van Asselberg, Hoogheide 64, 2659 Puurs. 052-301541 (B).

Aanwijzingen voor auteurs

- Zorg dat het artikel interessant is voor de lezer. Maak er een pakkend inleidinkje bij en denk ook aan een goede afsluiting. Vermijd vaktermen en vreemde woorden. Dus beter *sterfte* dan *mortaliteit*. Gebruik geen afkortingen. Stuur er ruim illustratie-materiaal bij.
- Waarnemingen en korte mededelingen zijn erg welkom. Lever er als het even kan een plaatje bij.
- Bijdragen aanleveren op DOS-diskette en zo mogelijk in WP 5.1 en anders als ASCII-bestand (.txt). Structureer de tekst met korte tussenkopjes. Geef alinea's aan met een enkele tab. **Maak de tekst verder niet op**, dus plaats geen codes in de tekst. Stuur een uitdraai mee.
- Alleen hoofdletters gebruiken waar dit grammaticaal verplicht is, dus Nederlandse planten- en diernamen met een kleine letter beginnen. Gebruik de naamgeving zoals gehanteerd in het boek Zoogdieren van West-Europa.
- Houd het aantal literatuurverwijzingen zo klein mogelijk. Literatuurlijst op alfabetische volgorde, elk item op een nieuwe regel. Niet opmaken, in laten springen of iets dergelijks.
- De redactie behoudt zich het recht voor de binnengekomen artikelen te redigeren en aan te passen aan het lezerspubliek van Zoogdier.
- Het copyright van foto's, illustraties en artikelen blijft bij de betrokken fotograaf, tekenaar of auteur. Overname alleen na verkregen toestemming.

Sluitingsdata

Artikelen, waarnemingen en korte berichten zijn erg welkom op het redactie-adres, zie boven. Sluitingsdata zijn: nummer 3: zo snel mogelijk nummer 4: 15 december 1999 nummer 5: 15 februari 2000

Telefoneren

- Van België naar Nederland: 00-31 gevolgd door het kengetal zonder 0 en het abonneenummer.
- Van Nederland naar België: 00-32 gevolgd door het kengetal zonder 0 en het abonneenummer.

Soms... de laatste

Soms loop ik door het veld. Spiedend en speurend naar de laatste. Caravans wijzen de weg. Ik zie wat ik vinden wil. Afdrukken van rechthoekige planken wijzen dat ik goed zit en duiden op wat gebeurd is. De laatste drie bleken niet de allerlaatste te zijn, maar nu zijn de allerallerlaatste ook nog opgeruimd. Na deze herfst kan ik binnen blijven.

Soms ga ik zelfs mee op kamp. Leuk primitief slapen in het gesnurk van een ander. Te vroeg opstaan, terwijl je zeker weet dat wat je wilt vangen geen bosmuizen zijn, maar dat die beesten wel al je vallen verstoppert. Leuke 'dingen' genoeg om je heen, maar niet het zoogdier waar je naar zoekt. Waarom zoek ik dat zeldzame zoogdier? Vanwaar al die ontberingen op tochtige zolders en op bloedhete velden?

Soms zit ik al binnen. Kijkend in boeken met plaatjes van dieren die ik soms wel eens zie, maar vaker nooit. Het is makkelijk en comfortabel om binnen plaatjes te kijken, in plaats van kou te lijden met een grote kans niets te zien. Oppassen moet ik voor mijn zonen, dat ze niet de allerlaatste kleurplaten eruit scheuren. Dan wordt het zelfs herfst in mijn boekenkast.

Soms geldt wie schrijft die blijft. Ik schrijf veel om te voorkomen dat ik na mijn sterven direct ben vergeten. Het geschrijf blijft langer bestaan dan ikzelf, althans dat denk ik. Daarom ben ik zo blij dat er zoogdierenboeken-auteurs zijn. Lang na het uitsterven van de soort bestaat zijn beschrijving nog. De soort leeft voort in geschrift.

Soms is dit een luxe. De soort is onsterfelijk en ik hoef de kou niet meer in. Bovendien als mijn zoons de plaatjes hebben verscheurd, koop ik een nieuw exemplaar. Kijken en kopen in winkels is het nieuwe veldwerk geworden. Mijn medeveldwaarnemers attenderen mij op nieuwe uitgaven. Het sociale aspect blijft bestaan, het wachten is op kampjes in boekwinkels.

Soms slaap ik: dromend van zoogdieren, behaard en onbehaard. Mijn gedachten vullen zich. De wereld is mooi, zeldzaamheden zijn er niet, van alles is er een overvloed. Dan word ik wakker, mijn glimlach sterft snel weg in de werkelijkheid. Waarom laten wij de dieren niet gewoon (in) leven. Ik ren naar mijn boekenkast. Ze staan er nog. Maar niet elke soort is reeds afdoende beschreven. Even tanden op elkaar en doorzetten heren/dames zoogdierenboeken-auteurs! Dan kan de allerallerlaatste val het veld uit en kan de bitumenmachine het werk afmaken.

Zoogdier sterft soms niet

Zoogdier is het meest informatieve zoogdierenblad in de Benelux en verschijnt soms elk jaar. Je kunt je soms abonneren door de kaart in te vullen of door overmaking van € 11,50 (BF 450) op rekening 000-1486269-35 of € 11,50 (f 25,-) op postbank 203737 ten name van Penningmeester VZZ te Arnhem.